

Arthur Wiik

Norsk forsvarspolitikk i skyggen av Tsjekkoslovakia-krisen i 1968: Kontinuitet eller endring?

Masteroppgave i Masteroppgave i historie - Femårig
lektorutdanning

Veileder: Michael J. Geary

Mai 2020

Arthur Wiik

Norsk forsvarspolitikk i skyggen av Tsjekkoslovakia-krisen i 1968: Kontinuitet eller endring?

Masteroppgave i Masteroppgave i historie - Femårig lektorutdanning
Veileder: Michael J. Geary
Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Sammendrag

Denne mastergradsavhandlingen undersøker hvordan invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 påvirket de norske forsvarsplanene som ble ferdigstilt i samme periode. Forsvarsplanen for 1969-73 var ferdigstilt i mars 1968, men ble tatt opp igjen etter invasjonen den 20. august. I det endelige utkastet var det lagt mer vekt på å styrke Nord-Norge i form av økt infanteri, oppgradering av artilleri og investeringer i transportfartøyer.

En grunnleggende tankegang i forsvarsplanleggingen var at forsvaret skulle bli utformet ut ifra de faktiske omstendighetene, ikke antatte intensjoner. Det betyr at til tross for spekulasjoner om videre følger av invasjonen, så skulle ikke forsvaret basere seg på disse. Forsvaret skulle holde en stø kurs og planlegge lagt fremover. På den måten kunne Norge forbli et stabilt område, som kunne arbeide for stabilitet og dialog mellom øst og vest.

Da forsvarsplanene ble endret i 1968 kan dette tyde på at det var en endring i forsvarstankegangen. Ved å styrke Nord-Norge kan det se ut til at Norge var villige til å gå vekk fra kontinuitetstankegangen hadde preget det norske forsvaret siden 1945. Norge skulle være et lavspent område slik at det var mulig å opprettholde en god dialog med Sovjetunionen. Denne avhandlingen søker å vise hvordan endringen i og økningen av forsvaret ikke representerer et brudd på denne kontinuiteten, men heller en videreføring av den. Endringene i det norske forsvaret etter 1968 var en videreføring av prosjektet som hadde pågått siden 1945, en gradvis oppbygging av det norske forsvaret.

Summary

This master's thesis examines how the invasion of Czechoslovakia in 1968 affected the Norwegian defence plans that were completed during the same period. The defence plan for 1969-73 was completed in March 1968 but was reopened after the invasion on August 20. In the final draft, more emphasis was placed on strengthening Northern Norway in the form of increased infantry, upgrading of artillery and investments in transport vessels.

A basic line of thought in defence planning was that the defence should be designed based on the actual circumstances, not assumed intentions. This means that despite speculation about further consequences of the invasion, the defence should not rely on these. The Norwegian defence should maintain a steady course and plan ahead. In this way, Norway could remain a stable area, which could work for stability and dialogue between East and West.

The changing of the defence plans in 1968 might have indicated that there was a change in the Norwegian defence mindset. By strengthening the defence in the northern parts of Norway, it would appear that the Norwegian government was willing to move away from the continuity mindset had characterized the Norwegian defence since 1945. Norway should be a low-tension area so that it was possible to maintain good dialogue with the Soviet Union. This thesis seeks to show how the change in the Norwegian defence does not represent a violation of this continuity, but rather a continuation of it. The changes in the Norwegian defence after 1968 were a continuity of the long ranging project of strengthening the Norwegian defence.

Forord

Utdanningen min er nå ferdig, og det er på sin plass å takke dere som har hjulpet meg på veien.

Takk til veilederen min, Michael J. Geary, for hjelp med utforming av temaet, veiledning og gode samtaler. Takk til mine venner på lesesal 6394, tiden vi fikk sammen der var uvurderlig. Å ha studert fem år med dere har vært en sann fornøyelse. Tusen takk til Kasper for god hjelp med oppgaven, både i form av idémyldring, retting og generell støtte. Uten deg hadde nok ikke denne oppgaven kommet i mål. Johanna må også få en spesiell takk, for å ha vært den beste heialederen jeg kunne ønsket meg.

Nå som jeg gjør meg klar til å ta neste skritt ut i livet, benytter jeg sjansen på å dra frem et klisjé-sitat fra min favorittforfatter, Stephen King.

«The scariest moment is always just before you start»

Arthur Wiik
Trondheim, 29.05.2020

Innhold

Introduksjon	1
Historiografi	3
Metodologi.....	6
Profesjonsrelevans	10
Kapittel 1 – Norsk forsvarspolitikk i starten av den kalde krigen	11
Fra nøytralitet til NATO	11
Norges posisjon i NATO-samarbeidet.....	14
Norsk-sovjetiske relasjoner.....	16
Kapittel 2 – Forsvarsplanen før Tsjekkoslovakia-krisen	19
De første utkastene	19
Stortingsforhandlingene om forsvarsplanen	23
Sommeren 1968.....	24
Kapittel 3 – De norske reaksjoner på krisen	27
Utenrikspolitikken etter Tsjekkoslovakia-krisen.....	27
Det norske forsvaret etter Tsjekkoslovakia-krisen.....	30
Konklusjoner.....	35
Bibliografi.....	39

Forkortelser i fotnoter

Innst. S.	Innstilling til Stortinget, en komites forslag om alminnelige saker, budsjetter og lovvedtak
RA/RAFA-1942	Riksarkivet, Forsvarets overkommando sitt arkiv. Nøyaktig boks blir definert av påfølgende bokstaver og tall i fotnoten
RA/S-1005	Riksarkivet, Statsministerens kontor sitt arkiv. Nøyaktig boks blir definert av påfølgende bokstaver og tall i fotnote
RA/S-6794	Riksarkivet, Utenriksdepartementets arkiv. Nøyaktig boks blir definert av påfølgende bokstaver og tall i fotnoten
St. meld.	Stortingsmeldinger, en orientering fra regjeringen til Stortinget
St. prp.	Stortingsproposisjoner, et forslag fra regjeringen til en sak Stortinget skal ta stilling til

Introduksjon

Da andre verdenskrig ble avsluttet i 1945 var den nye store konflikten alt i gang, den kalde krigen. Til tross for at det aldri ble noen åpen konflikt mellom USA og Sovjetunionen, var denne konflikten den mest sentrale faktoren i den politiske utviklingen i nærmere 50 år. Konflikten startet i realiteten før andre verdenskrig i det hele tatt var over. Dette kan vi tydelig se i måten Churchill og Stalin, og etter hvert Truman, bedrev sitt maktspill og sin realpolitikk.¹ Mot slutten av andre verdenskrig hadde det oppstått en tydelig skjevhet i balansen mellom øst og vest. På den ene siden var både Sovjetunionens befolkning og territorier hard rammet av krigen. Nærmest alle territorier vest for Moskva var blitt rasert, og over 20 millioner menneskeliv var gått tapt. USA på den andre siden hadde ikke sett krig på egen landjord, og var dessuten den eneste staten i besittelsen av atomvåpen.

Forholdet mellom stormaktene forverret seg stadig utover 40-tallet, og innen 1948 var ethvert forsøk på forsoning forlatt. Fokuset hadde skiftet over til stabilitet i hver sin interessesfære. Som et tiltak for å balansere ut skjevheten mellom øst og vest ble sovjet-vennlige regjeringer satt inn i de ulike østlige landene, og blokkene ble forsterket.² Denne blokkdannelsen etter andre verdenskrig er sentralt for å forstå den kalde krigen som et bipolart maktspill og hvilken politisk innflytelse de ulike blokkene hadde.

En faktor som fortsatt gjør den kalde krigen så interessant er det faktum at konflikten var bipolart i forhold til maktforholdet mellom Sovjetunionen og USA, samtidig som det politiske miljøet fortsatt var multipolart.³ Da de Forente Nasjoner først ble samlet i San Fransisco i 1945 kom denne nye verdensorden tydelig frem.⁴ I både øst og vest stod selvstendige stater, med egen politikk, egne mål, og egne verdier. Småstatene ble etter hvert tett knyttet til sine respektive allianser, men var fortsatt i stor grad selvstendige. Det er akkurat småstatspolitikken under den kalde krigen vi skal undersøke i denne oppgaven.

Norge, som en liten, vestlig orientert stat, på grensen til verdens største land, måtte ta visse forholdsregler da den norske politikken skulle utformes. Som et kontinuerlig mål ønsket de norske regjeringene å arbeide mot fred gjennom dialog og samarbeid, og en holdning som skulle gjennomsyre statens politikk. Selv om fred skulle være det endelige målet var det nødvendig å bygge ut et forsvar. Et sterkt og troverdig forsvar var viktig for å kunne forhandle med en ytre fiende, og dermed på lang sikt oppnå fred.⁵ Som en del av dette arbeidet tok Norge avstand fra atomvåpen, og benyttet heller konvensjonelle forsvarstaktikker. Dette innebar en rekke vurderinger og prioriteringer som kom til syne i Norges forsvarsplaner og forsvarspolitik. I denne oppgaven skal vi undersøke hvordan en liten stat som Norge utviklet sin forsvarspolitik under den kalde krigen, og hvordan kritiske hendelser påvirket denne utviklingen. I vårt tilfelle vil den kritiske hendelsen være Tsjekkoslovakia-krisen i 1968.

¹ Henry Kissinger, *Diplomacy* (New York: Simon & Schuster 1994), 423-45.

² Kissinger, *Diplomacy*, 423-45.

³ Richard Crockatt, *The Fifty Years War: The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991* (London: Routledge 2002), 204.

⁴ Olav Riste, *Norway's Foreign Relations - A History* (Oslo: Universitetsforlaget, 2004), 185-93.

⁵ Innst. S. Nr. 190. 1950-51, Innstilling fra den utvidede utenriks- og konstitusjonskomité om St. Prp. Nr. 122, (1950).

Siden Den delvise prøvestansavtalen av 1963 ble signert av Sovjetunionen, Storbritannia og USA hadde det blitt arbeidet for avspenning, eller *détente*, mellom stormaktene.⁶ *Détente* blir som en policy hvor partene søker å løse konflikter uten bruk av militær makt eller trusler, hvor det endelige målet er globalt samarbeid. Da Warszawapakten invaderte Tsjekkoslovakia i 1968 ble dette et sterkt tilbakeskritt for arbeidet om *détente*, noe som ble reflektert i de statenes politikk. Som en fredssøkende nasjon fant Norge dette spesielt vanskelig. Skulle de nasjonale humanitære verdiene gå først, eller arbeidet for *détente*.

Den 20. august 1968 gikk styrker fra Warszawapakten til invasjon av et av sine medlemsland, Tsjekkoslovakia. Målet med invasjonen var å styrte den reformvennlige, kommunistiske regjeringen til Alexander Dubček.⁷ Den tsjekkosllovakiske regjeringen hadde lenge drevet sitt arbeid med å skape en kommunisme med et «humant ansikt» som kunne eksistere sammen med den vestlige industrielle verden.⁸ Dette var noe den sovjetiske ledelsen ikke satte videre pris på. Det sovjetiske tolkningen av kommunismen skulle være den gjeldene, og av den grunn arbeidet de imot andre tolkninger. Den tsjekkiske tolkningen satt dessuten den sovjetiske tolkningen i dårlig lys, så den sovjetiske ledelsen så seg nødt til å intervenere.⁹ Styrker fra Warszawapakten inntok Tsjekkoslovakia uten å møte motstand, avsatte den sittende regjeringen, og innsatte en ny regjering. Den nye Moskva-tro regjeringen forlot reformforsøkene og fulgte heller den sovjetiske tolkningen av kommunisme.

Rundt samme tid som Praha-våren på gikk og Tsjekkoslovakia ble invadert, arbeidet den norske forsvarsstaben med en ny forsvarsplan for perioden 1969-73. Forsvarsplanene har som funksjon å legge frem hovedretningslinjene for det norske forsvars organisasjon og virksomhet for den aktuelle periode. Planene er dessuten en forutsetning for å kunne delta i den felles planleggingen innenfor NATO ble disse planene utarbeidet og gjennomført i jevne intervaller.¹⁰ Da den kalde krigen var en global krig som i stor grad påvirket alle stater, fikk hendelser som førte til endringer i spenningsforholdet følger for de enkelte staters politikk. Det er av denne grunn interessant å se hvilke følger invasjonen av Tsjekkoslovakia fikk i norsk forsvarspolitik i 1968.

I denne oppgaven undersøker jeg vurderingene forsvars- og utenriksdepartementet gjorde av Norges sikkerhet som følge av invasjonen av Tsjekkoslovakia. Vurderingene som ble gjort førte til en revurdering av forsvarsplanene, og det ble gjort visse endringer i planene. Et sentralt punkt i denne avhandlingen er undersøkelsen om hvor vidt disse endringene representerte en kontinuitet eller en endring i norsk forsvarsplanlegging. For å vurdere dette trenger vi å starte analysen ved starten av den kalde krigen. Det plasserer vår periode fra 1945 og opp til 1968, slik at vi kan analysere utviklingstrekk frem til invasjonen. Grunnen til at vi stopper i 1968 og ikke i 1973 da forsvarsplanen skulle være gjennomført, er at vi undersøker den umiddelbare virkningen invasjonen hadde på forsvarsplanen, ikke den langsiktige.

⁶ Crockatt, *The Fifty Years War: The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991*, 203-09. Ettersom *détente* ikke var en offisiell policy er det vanskelig å tidfeste når arbeidet startet, men Crockatt bruker 1963 som startpunkt. Det kan også nevnes at en hel rekke andre stater signerte og ratifiserte avtalen.

⁷ Alexander Dubček, førstesekretær i det tsjekkosllovakiske kommunistpartiet fra januar 1968 til april 1969

⁸ *Komunistická strana Československa, The action programme of the Czechoslovak Communist Party, Prague, April 1968*, (Nottingham 1970),

<https://archive.org/details/actionprogramme08komu/page/22/mode/2up/search/indust>.

⁹ Mark Kramer, "The Prague Spring and the Soviet Invasion in Historical Perspective," i *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, red. Günter Bischof, Stefan Karner, and Peter Ruggenthaler (Lanham, Md: Lexington, 2010), 40.

¹⁰ St. meld. nr. 37. 1967-68, Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1969-1973, (1968).

Basert på diskusjoner og rapporter jeg har hentet fra Riksarkivet, Stortingets nettbaserte arkiv, og Aftenpostens arkiv analyserer jeg uttalelser fra de ulike sentrale aktørene. Ved å undersøke hvordan disse aktørene argumenterte for og mot endringene kan vi få en innsikt i hvilke tanker og meninger som lå til grunn for endringer i planen. Min tilnærming til dette har vært problemstillingen; *hvordan påvirket invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 de norske forsvarsplanene for 1969-73?*

I det globale samfunnet er ingen stater immune mot andre staters handlinger, og under den kalde krigen var dette svært prominent. Richard Crockatt beskrev det å jobbe med historie som å vurdere et kart uten målestokk. Selv om vi i dag vet hvilke følger en hendelse fikk, så var ikke dette klart da hendelsen pågikk.¹¹ Hendelser vi vet fikk små følger kan ha blitt opplevd som enorme da de pågikk, og omvendt. Vi vet i dag at Tsjekkoslovakia-krisen ikke medførte noen trussel for Norge, men dette var ikke klart i 1968. Det er av den grunn vi undersøker hvordan denne konflikten påvirket og endret forsvarsplanene for 1969-71.

Historiografi

Krisen i Tsjekkoslovakia er et tema som gjennom årene har blitt skrevet mye om. Hendelsen var som nevnt en brems for det internasjonale arbeidet for détente, og stod som et symbol for hvor langt Sovjetunionen var villig til å gå for å oppnå sine mål. På grunn av dette har invasjonen vært en av de sentrale hendelsene i den kalde krigen.

For å forstå hva som faktisk skjedde i Tsjekkoslovakia i 1968 har jeg tatt i bruk tre sentrale verker som beskriver ulike deler av Praha-våren og invasjonen. *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, kom ut i 2010 og ble redigert av Günter Bischof, Stefan Karner og Peter Ruggenthaler.¹² Da dette verket ble påbegynt i 2008 hadde det nylig blitt offentliggjort en rekke kilder fra både vestlige og østlige arkiver. Dette verket har vært sentralt i min forståelse av hvorfor invasjonen fant sted, og hvordan den ble mottatt av det internasjonale samfunnet. Jiri Valenta sin bok, *Soviet Intervention in Czechoslovakia, 1968*, kom først ut i 1979, men ble senere oppdatert da nye kilder var tilgjengelig i 1991.¹³ Jeg har tatt i bruk den oppdaterte utgaven for å forstå hvilke endringer førstesekretær Dubček faktisk innførte under Praha-våren. Disse endringene var en sentral del i Valenta sin bok, da de bidro til å forstå hvorfor Sovjetunionen faktisk valgte å gå til invasjon. Til slutt har Mary Heimann sin bok, *Czechoslovakia, the State That Failed*, fra 2009 vært sentral for å hva målet med Praha-våren var. Hennes verk beskrev også oppspillet til invasjonen, men hadde et større fokus på selve staten Tsjekkoslovakia, og målet med endringene. Disse tre verkene har vært med på å skape et grunnlag for å forstå invasjonen, og dermed hvordan den kunne påvirke den norske politikken.

Det finnes lite litteratur om hvordan Regjeringen og Stortinget i Norge reagerte på invasjonen i 1968. Den mest sentrale historikeren på akkurat dette temaet er Rolf Tamnes. I 1978 skrev Tamnes sin hovedoppgave om reaksjoner på Tsjekkoslovakia-krisen, ut ifra svensk og finsk perspektiv.¹⁴ Fire år senere gav han ut avhandlingen *NATO's og Norges reaksjon på Tsjekkoslovakia-krisen 1968*.¹⁵ Dette

¹¹ Crockatt, *The Fifty Years War: The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991*, 4-10.

¹² Günter Bischof, Stefan Karner, and Peter Ruggenthaler, "Introduction," i *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, red. Günter Bischof, Stefan Karner, and Peter Ruggenthaler (Lanham, Md: Lexington 2010).

¹³ Jiri Valenta, *Soviet Intervention in Czechoslovakia 1968, Anatomy of a Decision* Revised and expanded edition ed. (London: The Johns Hopkins University Press, 1991).

¹⁴ Rolf Tamnes, *Svensk og finsk reaksjon på Tsjekkoslovakia-krisen 1968: Sikkerhetspolitiske utfordringer og muligheter* (Hovedoppgave i historie Universitetet i Oslo, 1978).

¹⁵ Rolf Tamnes, *NATO's og Norges reaksjoner på Tsjekkoslovakia-krisen 1968* (Oslo: Forsvarets høgskole, Forsvarshistorisk forskningssenter 1982).

er den mest sentrale litteraturen til min avhandling. I Tamnes sin avhandling undersøkte han hvilke vurderinger NATO og Norge gjorde i tilknytning til invasjonen. Hans tilnærming var å undersøke situasjonsanalysen før invasjonen, og hvilke følger den fikk etter.

Tamnes konkluderte i sin avhandling med at forsvaret i Nord-Norge var planlagt å styrkes alt før invasjonen skjedde. Styrkingen var ifølge Tamnes en potensiell følge av de politiske endringene under Praha-våren. En annen forklaring han presenterte var at dette reflekterte det økende militære potensialet Sovjet hadde i Nordområdene. Etter invasjonen ble det gjennomført hva Tamnes beskrev som en markant økning i forsvarsbudsjettet for den nye forsvarsplanen. De nye midlene skulle brukes til å oppgradere forsvarsverket i Nord-Norge. Grunnlaget for økningen ble vurdert til å ha blitt uløst av Tsjekkoslovakia, men med en rekke andre hendelser som medvirkende faktorer.

De medvirkende faktorene Tamnes fokuserte på var den sovjetiske styrkedemonstrasjonen og den sovjetiske marineøvelsen Sever, i henholdsvis juni og juli 1968. Begge hendelsene vil bli utdypet senere i min avhandling. Kort forklart handlet styrkedemonstrasjonen om en sovjetisk invasjonsstyrke som hadde en øvelse på grensen til Norge i juni. Og den største marineøvelsen noen gang dokumentert utenfor Norge i juli. Disse øvelsene hevdet Tamnes at hadde en negativ effekt på forholdet mellom Norge og Sovjetunionen.¹⁶ Øvelsene hadde skapt en usikkerhet rundt hvilke hensikter Sovjetunionen hadde bak sine handlinger, og rundt Norges egen sikkerhet.

Tsjekkoslovakia-krisen fra et norsk perspektiv har også blitt undersøkt av Magnus Henrik Sandberg, i hans hovedoppgave *Reform, intervensjon, normalisering: norske reaksjoner på dramaet i Tsjekkoslovakia 1968*.¹⁷ Her undersøkte han den norske opinionen etter Tsjekkoslovakia-krisen, både i form av sivile og politiske reaksjoner. Et sentralt funn i hans avhandling var uenigheten blant de norske politikere rundt hvilken påvirkning Tsjekkoslovakia-krisen hadde på norsk og vestlig politikk og sikkerhet. Sandberg konkluderte med at høyresiden i norsk politikk fryktet sovjetisk ekspansjonisme, mens venstresiden fryktet starten på en ny opprustningsspiral. I sentrum stod den største gruppen som mente at det var viktig å oppnå en balanse mellom øst og vest. De så det som nødvendig å oppgradere forsvaret, og samtidig arbeide for avspenningspolitikk.

For å kunne forstå hvilke følger Tsjekkoslovakia-krisen fikk for den norske forsvarspolitikken ønsket jeg å undersøke hvordan Norges forsvars- og utenrikspolitik hadde utviklet seg siden starten på den kalde krigen. Dette er temaer det finnes mengder med litteratur om, og jeg har av den grunn arbeidet for å finne sentrale, anerkjente oversiktsverk.

Olav Riste sin bok, *Norway's Foreign Relations – A History*, har vært sentral i arbeidet for å forstå hvilken utvikling den norske forsvars- og utenrikstradisjonen har hatt.¹⁸ Mitt fokus har vært på perioden etter andre verdenskrig, men boken har også gitt meg en god forståelse av hvilke utviklingslinjer som eksisterte før krigen. Riste trekker frem et sentralt trekk i disse utviklingslinjene og oppsummerer de slik: Norges politikk skulle i 1905 være nøytralitet og isolasjon ovenfor stormaktene. Med innmeldelsen i Folkeforbundet i 1920 ble den politiske linjen mer moraliserende og internasjonalt rettet. Da Tyskland invaderte Norge i 1940 ble politikken ført inn til en internasjonal krigspolitikk, med tilknytningen til den vestlige alliansen. Til slutt, ved å melde seg inn i både FN og NATO ble det anlagt en politisk linje som aktivt skulle ta del i den internasjonale politikken.¹⁹ Dette viser en norsk forsvars- og utenrikspolitikk i stadig endring, men med en kontinuitet til endringen.

¹⁶ Tamnes, *NATO's og Norges reaksjoner på Tsjekkoslovakia-krisen 1968*, 67-69.

¹⁷ Magnus Henrik Sandberg, *Reform, intervensjon, normalisering: norske reaksjoner på dramaet i Tsjekkoslovakia 1968* (Hovedoppgave i historie Universitetet i Oslo, 2003).

¹⁸ Riste, *Norway's Foreign Relations – A History*.

¹⁹ Riste, *Norway's Foreign Relations – A History*, 206-34.

Norge holdt fortsatt på hva Riste kalte en 'nøytralitetsnostalgi', et ønske om å fraskrive seg ansvaret for stormaktspolitikken, men fortsatt være en del av sikkerhetsnettet. Denne kontinuerlige endringen er hva som kjennetegnet Norges forsvars- og utenrikspolitikk.

Arbeidet for å være en nøytral alliert i en forsvarsallianse pågikk gjennom hele den kalde krigen. For å være en nøytral alliert ble det arbeidet for å være en brobyggende nasjon mellom øst og vest, og for å oppnå détente mellom blokkene. Helge Pharo skrev i *Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt* at det siden 1905 hadde vært en forståelse i den norske offentligheten at Norge skulle arbeide for fred.²⁰ Dette er en holdning både Sven G. Holtmark trekker frem i sin bok, *Naboer i frykt og forventning*, og Kjell Inge Bjerga i sin avhandling *Forsvarspolitikk og forvaltningspolitikk*.²¹ Arbeidet for fred og détente stod sentralt i norsk politikk, til tross for hva som skjedde i det internasjonale samfunnet.

Selv om arbeidet for détente og samarbeid var viktig for den norske regjeringen fant de seg selv i et dilemma etter august 1968, da det måtte avgjøres hvor vidt arbeidet for détente skulle avvikes for det moralske prinsippet om å fordømme invasjon. For å løse dette trakk Holtmark frem at regjeringen valgte å avstå kontakt med de agerende statene i et halvt år, for så å ta opp igjen kontakten.²² Bjerga hevdet i sin avhandling at Tsjekkoslovakia-krisen ikke sto alene i å hindre détente. Den generelle militæroppbyggingen på Kolahalvøya, samt den nærgående sovjetiske øvelsesaktiviteten tidligere i 1968 var like viktige grunner for tilbakeskrittet.²³ Til tross for disse hindrene ble det fortsatt å arbeide med å skape dialog og samarbeid fra norsk side.

Det norske forsvaret hadde i 1968 vært i stadig utvikling siden andre verdenskrig. Dette er noe Kjetil Skogrand dekker i oversiktsverket *Norsk forsvarshistorie 1940-70, Alliert i krig og fred*.²⁴ Arbeidet med å oppgradere forsvaret ut ifra erfaringene fra andre verdenskrig, ble umiddelbart startet etter krigens slutt. For et lite land som Norge, med en liten befolkning, ble det beste forsvaret vurdert til å være basert på en liten, mobil hær, samt en sterk forsvarsallianse. Da Norge ble medlem av NATO i 1949 ble det viktig å sikre at Nord-Norge fortsatt var lavspent ovenfor Sovjetunionen. Det er av den grunn Skogrand oppsummerer Norges forhold til NATO slik: «Som NATO-medlem kombinerte Norge grunnleggende lojalitet med en kritisk og delvis opposisjonell grunnholdning».²⁵ Disse opposisjonelle holdningene vil bli forklart nærmere i kapittel 1, men kort oppsummert handlet de om at den norske regjeringen og Stortinget tok avstand fra sentrale deler av NATO-samarbeidet og politikken som ble ført der, til fordel for å opprettholde en god dialog med Sovjetunionen.

Ida Maria Oma analyserte Norges posisjon i NATO-samarbeidet i sin artikkel *NATOs byrdefordelingsdebatt og norske alliansebidrag*.²⁶ Under den kalde krigen ble Norge sett på som en «nettoimportør av sikkerhet». Norge mottok støtte gjennom både Marshall-planen, våpenhjelpen og NATOs infrastrukturprogram, uten å bidra stort til det helhetlige sikkerhetsbildet. Frem til 1953 bidro Norge til Europas sikkerhet med den såkalte Tysklandsbrigaden som hadde i oppgave å bevare ro

²⁰ Helge Pharo, "Den norske fredstradisjonen - et forskningsprosjekt," *Historisk tidsskrift* 84, no. 2 (2005).

²¹ Sven G. Holtmark, red., *Naboer i frykt og forventning, Norge og Russland 1917-2014* (Oslo: Pax forlag, 2015).

Kjell Inge Bjerga, *Forsvarspolitikk og forvaltningspolitikk? Organisering, reformer og militæreksepsjonalisme i Forsvarets sentrale ledelse mellom 1940 og 2003* (PhD University of Bergen, 2014).

²² Holtmark, *Naboer i frykt og forventning, Norge og Russland 1917-2014*, 405-07.

²³ Bjerga, *Forsvarspolitikk og forvaltningspolitikk? Organisering, reformer og militæreksepsjonalisme i Forsvarets sentrale ledelse mellom 1940 og 2003*, 122.

²⁴ Kjetil Skogrand, *Allierte i krig og fred*, Norsk forsvarshistorie bd. 4 1940-1970, (Bergen: Eide, 2004).

²⁵ Skogrand, *Allierte i krig og fred*, 165-83.

²⁶ Ida Maria Oma, "NATOs byrdefordelingsdebatt og norske alliansebidrag," *Internasjonal politikk* 77, no. 1 (2019).

og orden i det okkuperte Tyskland. Da styrkene ble trukket tilbake i 1953, ble alle norske styrker fokusert på eget territorium. For ikke å stride imot artikkel tre i Atlanterhavspakten, prinsippet om byrdefordeling, ble Norge en viktig eksportør av etterretning fremfor styrker. Norges bidrag til NATOs sikkerhet var sentret rundt etterretning mot Sovjets aktivitet og styrkefordelinger nordområder. Dessuten hadde Norge en stor handelsflåte som var svært viktig for NATOs transport- og forsyningstjeneste.²⁷ Norges funksjon og posisjon i NATO-samarbeidet var også sentralt i Tamnes sitt kapittel i boken *NATO 50 år, Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*.²⁸ Frem til starten av 60-tallet var Norge en viktig del av USAs angrepsplan mot Sovjet, i form av å være et springbrett for amerikanske fly på vei mot Sovjet. Dette avtok da interkontinentale fly ble utviklet på 60-tallet. Handelsflåten og posisjonen som springbrett gjorde at Norge var en viktig del av NATO i de første ti-årene av den kalde krigen, til tross for at staten ikke bidro med å øke NATOs sikkerhet nevneverdig.

I boken *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*, undersøkte Håkon Lunde Saxi i sitt kapittel hvordan det norske landforsvaret hadde utviklet seg gjennom den kalde krigen.²⁹ Saxi tok utgangspunkt i den sovjetiske styrkedemonstrasjonen i 1968 og beskrev denne som en katalysator for endringene i forsvaret. Han trakk også inn invasjonen og marineøvelsen Sever som sentrale bidragsyttere, men la fokuset på styrkedemonstrasjonen. Saxi argumenterte for dette ved å poengtere hvor nære en faktisk åpen konflikt var ved å skje i 1968, og at militæret av den grunn trengte å styrke baktroppene til det norske grenseforsvaret. Det kan legges ved at Saxi fokuserte på en mer organisatoriske endringer i forsvaret, noe som kan forklare hans fokus på styrkedemonstrasjonen.

Den eksisterende litteraturen om Tsjekkoslovakia-krisen, fra et norsk perspektiv, er sentrert rundt de praktiske følgene av invasjonen, samt hvordan Regjeringen og Stortinget forholdt seg til selve situasjonen. Min avhandling undersøker hvilken påvirkning Tsjekkoslovakia-krisen hadde i et kontinuitetsperspektiv, fremfor å kun vurdere de praktiske følgene. Ved å undersøke hvordan forsvarsplanen så ut før august 1968, hvordan de ble diskutert, og hvilke vurderinger som hadde blitt gjort på forhånd, kan vi få innsikt i hvilke følger invasjonen faktisk hadde for utviklingen av det norske forsvaret. Det er ingen uenighet om hvor vidt de norske forsvarsplanene ble endret etter Tsjekkoslovakia eller ikke, men det finnes ulike holdninger om hvorfor. I Tamnes sin avhandling kom han frem til at det var Sovjet sin økte tilstedeværelse i nordområdene som lå til grunn, mens Saxi så til styrkedemonstrasjonen som den sentrale faktoren. Jeg har ikke funnet noen litteratur fra noen som har undersøkt om endringene i forsvarsplanen kunne være en kontinuitet i en langtekkelig styrking av forsvaret.

Metodologi

For å besvare problemstillingen blir det benyttet en rekke kildematerialer fra flere arkiver. Viktigst er forsvarsdepartementets- og utenriksdepartementets arkiver, samt enkelte dokumenter fra Statsministerens kontor. Sentralt står også Stortingstidende, stortingsmeldinger, og andre offentlige dokumenter tilgjengelig på Stortingets nettsider. De ulike kildene representerer ulike fordeler og problemer.

²⁷ Oma, "NATOs byrdefordelingsdebatt og norske alliansebidrag", 72-75.

²⁸ Rolf Tamnes and Knut Einar Eriksen, "Norge og NATO under den kalde krigen," i *NATO 50 år: Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år* red. Chris Prebensen and Nils Skarland (Oslo: Den norske Atlanterhavskomite 1999).

²⁹ Håkon Lunde Saxi, "Landmilitærets krisehåndtering," i *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering* red. Anders Kjølberg and Tormod Heier (Oslo: Universitetsforlaget 2013), 112-25.

Ved besøket i arkivene lå hovedarbeidet i å finne ut hvor kildene var plassert. Arkiveringsrutinene for spesielt Forsvarsdepartementet har, ifølge de ansatte på Riksarkivet, tradisjonelt sett vært dårlige. Av den grunn er det mye dokumentasjon som ikke er intuitivt å finne frem til. Eksempelvis fant jeg Forsvarsstabens årsrapport for 1963 i en boks markert med *Norges forsvar. Diverse*. Ingen av de andre årsrapportene var lagret tilsvarende. Det vil si at jeg kan ha oversett enkelte dokumenter, basert på at de er lagret i bokser som fremsto som unaturlige for meg å undersøke. For best mulig å komme forbi dette hinderet brukte jeg mye tid i dialog med de ansatte på Riksarkivet. Med deres hjelp fikk jeg tilgang til oversikter som var utilgjengelige for publikum. Ved hjelp av disse oversiktene kan jeg føle meg tryggere på at det ikke har blitt oversett kilder, men helt sikkert er det dog ikke.

Et annet problem tilknyttet arkiveringsrutinene er at det noen ganger kun var mulig å finne eldre versjoner av et dokument, uten å finne det reviderte dokumentet. Eksempelvis later det til at den endelige forsvarsplanen for 1969-73 var skjult under en 80 års sikkerhetsgradering.³⁰ Uten klareringer fikk jeg tilgang til førsteutkastene, men ikke det endelige utkastet. For å komme rundt dette problemet har jeg undersøkt budsjettjusteringer og diskusjonene som fulgte dem. Dette gir oss en mulighet til å forstå hva som ble endret, selv om en endelig versjon ikke var tilgjengelig.

Fra Stortingets egne sider er Stortingstidende de mest interessante kildene som har blitt brukt. Det er her vi kan finne hva de forskjellige stortingsrepresentanter mente om forskjellige saker. Spesielt under diskusjonene rundt utviklingen av forsvarsplanene har disse tidende vært essensielle. I disse diskusjonene får vi innsikt i hva ulike politikere mente om planene, hvilke vurderinger de hadde rundt dem, og hvilke endringer de foreslo. Stortingsmeldinger, -proporsjoner og -innstillinger har vært en viktig i forståelsen av Stortingstidende, men de representerer et mer heterogent syn på sakene enn hva tidende kan gi oss.

Problemet med Stortingets kilder, er at heller ikke de alltid er like oversiktlige. Stort sett trengs det nøyaktige navnet på stortingsmeldingen, innstillingen eller proposisjonen for å finne frem. Et verktøy for å komme forbi dette hinderet var å lese i Hovedregisteret, men selv ikke dette var alltid mulig. Oftere trengte jeg å bruke forskjellige søkeord for å lete frem temaoversikter som kunne peke meg i riktig retning. Den beste måten å finne frem, var å finne referanser til forskjellige kilder i diskusjonene blant stortingsrepresentantene. Det medfører like vel faren for å gå glipp av visse kilder.

For best mulig å svare på problemstillingen har jeg tatt i bruk en kvalitativ analytisk metode. Ved å undersøke et bredt spekter av kilder, alt fra planer fra notater av utenriksministeren til stortingsforhandlinger om forsvarsplanleggingen, har jeg undersøkt de mest sentrale vinklingene til det norske sikkerhetsspørsmål. Disse vinklingene har gitt et godt bilde på hvilke synspunkter som eksisterte, men mye av kildearbeidet vil ligge i min analyse av hva kilden sier. Dette innebærer en rekonstruksjon av meningen, basert på min helhetsoppfatning av perioden og situasjonene.³¹ Tolkninger av meninger, både eksplisitte og implisitte, innebærer en fare for feilmarginer. For å komme rundt dette problemet har jeg sett på ulike kilder om samme tema, for å vurdere hvor vidt meningene skifter ordlyd, og dermed mening. På denne måten kan jeg føle meg trygg på at tolkningene mine er presise.

³⁰ Jeg fikk faktisk tilgang til disse kildene, men da jeg skulle reise ned for å undersøke dem ble arkivene stengt grunnet Korona-epidemien. De aktuelle boksene jeg ikke fikk sett ville trolig kunne bidratt i kapittel tre, med en innsikt i korrespondanse til og fra forsvarsminister Tidemand. Dessuten hadde jeg fått tilgang til flere bokser fra forsvarsstaben som skulle inneholde materiale knyttet til forsvarsplanleggingen fra 1968.

³¹ Leidulf Melve and Teemu Ryymin, red., *Historikerens arbeidsmåter* (Oslo: Universitetsforlaget, 2018), 45-48.

Et gjentakende problem var fraværet av respons på kildene. Ofte mottok departementene ulike skriv fra forskjellige politiske aktører og ambassadører. Disse kildene hadde svært sjeldent dokumenter. Mange av kildene var skriv fra sentrale politiske aktører og ambassadører, disse kildene hadde sjeldent tilhørende svar fra mottakeren. Det betyr at jeg ikke vet hvordan denne informasjonen ble mottatt.³² Disse kildene har jeg tatt i bruk med visse forbehold, men som en følge av at de har blitt arkivert med andre sentrale dokumenter tyder det på en oppfatning fra departementet om at kilden var viktig.

For å forstå hvordan kritiske hendelser kunne påvirke forsvarsplanen må vi forstå hvordan forsvarsplaner faktisk blir utformet. Den grunnleggende ideen bak forsvarsplanlegging er å planlegge for en krig som forhåpentligvis aldri vil skje, og for å gjøre dette trenges det en rekke strategier og konsepter. Oberstløytnant Terje Bruøygard beskrev disse strategiene og konseptene i sin artikkel *Først sikkerhetsstrategi, deretter forsvarskonseptet*.³³ Og det er hans definisjoner jeg har lagt til grunn for min forståelse av forsvarsplanlegging.

Det første konseptet som må forstås før det er mulig å forstå forsvarsplanlegging, er selve krigen. Krig er i denne sammenheng både ment som en aktivitet og en tilstand. At krig er en tilstand vil si at to parter er uenige, og at deres løsning på uenigheten er bruk av, eller trusler om, bruk av voldelige midler. Aktiviteten krig er knyttet til selve krigføringen, utført med de tilgjengelige militære midlene.³⁴ Ved å forstå hvordan en potensiell krig kan bli gjennomført er det mulig å legge en strategi for hvordan håndtere krigen. Denne strategien blir kalt en 'sikkerhetsstrategi', og er helt essensiell i utformingen av en forsvarsplan. Sentralt i utformingen av en sikkerhetsstrategi er det 'overordnede strategiske målet'. Siden Norge ble en selvstendig stat i 1905 har det norske overordnede strategiske målet vært å skape fred.³⁵ Det vil si at fred har ligget til grunn for hvilke sikkerhetsstrategiske tiltak det norske forsvaret som har blitt gjennomført.

Ut ifra sikkerhetsstrategiene og det overordnede strategiske målet blir det videre utformet konkrete 'militærkonsepter'.³⁶ Det militære konseptet handler om hvordan staten skal motarbeide og løse antatte mulige problemer. I norsk forsvarshistorie er 'holdetid' et sentralt militærkonsept, spesielt etter innmeldelsen i NATO. Ved å bygge ut forsvaret i Finnmark skulle Norge kunne motstå en invasjon av Sovjetunionen lenge nok til å motta støtte fra sine NATO-allierte. En vanlig strategi for småstater som Norge var å stole på stormaktenes beskyttelse.³⁷ Et selvstendig forsvar har en rekke utfordringer for et langstrakt land, med en relativt liten befolkning. Disse utfordringene er noe vi vil komme inn på i det første kapittelet.

Ut fra det militære konseptet blir det lagt en 'militærstrategi' for landet. Med militære strategier menes sammenhengen mellom mål, middel og metode. Dette omfatter statens samlede bruk av tilgjengelige midler. Disse midlene kan være mye forskjellig, som eksempel politiske, psykologiske, subversive, diplomatiske, økonomiske og kulturelle. Måten midlene blir brukt, eller metoden, blir dermed en form for maktbruk, her definert som evnen A har til å få B til å gjøre noe B ellers ikke

³² Eksempelvis fant jeg et notat fra den norske militærattaché i Moskva som fortalte om et møte med den finske militærattaché, hvor det ble brakt frem at Sovjetunionen syntes Norge reagerte urimelig på Tsjekkoslovakia-krisen, og om den norske regjeringen ikke kunne gjenoppta kontakten. Dette notatet fant jeg aldri noe svar på, så jeg vet ikke hvordan dette ble mottatt av Regjeringen.

³³ Terje Bruøygard, *Først sikkerhetsstrategi, deretter forsvarskonsept*, updated 04.02., 2020, <https://www.prosjektutsyn.no/forst-sikkerhetsstrategi-deretter-forsvarskonsept/>.

³⁴ Bruøygard, *Først sikkerhetsstrategi, deretter forsvarskonsept*.

³⁵ Pharo, "Den norske fredstradisjonen - et forskningsprosjekt", 239-42.

³⁶ Bruøygard, *Først sikkerhetsstrategi, deretter forsvarskonsept*.

³⁷ Rolf Tamnes, "Et lite land i stormaktspolitikken," *Internasjonal politikk* 72, no. 3 (2015): 387-88.

ville gjort.³⁸ På denne måten kan vi si at Norges overordnede mål, om å oppnå fred, ble arbeidet mot gjennom de maktmidler staten innehadde. Det er et kontinuerlig arbeid å vurdere hvilke maktmidler som vil være mest vellykket. Som en liten stat, uten evne til å beskytte seg selv, ble diplomatiske og politiske løsninger valgt, fremfor kraftig militær oppbygging ved hjelp av utenlandsk støtte.

Avhandlingen er delt inn i tre kapitler. Det første kapitlet vil fokusere på hvordan det norske forsvaret ble bygd opp i starten av den kalde krigen. Da Norge ble dratt inn i andre verdenskrig ble det gjort klart at det ikke lenger var mulig å holde seg nøytral i stormaktenes stridigheter, og av den grunn trengte Norge allierte. Det første kapitlet undersøker utviklingen av norsk sikkerhetspolitikk fra 1945 og opp til 1968. Her skal vi undersøke hvordan det er mulig å se en kontinuitet gjennom den norske forsvars- og utenrikspolitikken gjennom starten på den kalde krigen. For best mulig å kunne forstå hvordan Tsjekkoslovakia-krisen påvirket de norske forsvarsplanene trenger vi å forstå hvilken utvikling som fant sted før krisen.

I det andre kapitlet tar vi opp tråden fra kapittel en, og undersøker hvordan de norske forsvarsplanene så ut før invasjonen av Tsjekkoslovakia. For å kunne vurdere hvordan en hendelse påvirket forsvarsplanene trenger vi en god forståelse av hvordan planene så ut på forhånd. For å forstå hvilken endring som fant sted, skal vi også undersøke hvordan stortingsrepresentantene forholdt seg til planene før de ble endret. Dette kan fortelle mye om hvilke holdninger som fant sted før invasjonen. Tsjekkoslovakia-krisen var ikke alene om å påvirke forsvarsplanen, så av den grunn trenger vi å undersøke hva annet som skjedde i samme tidsperiode. Det forekom langs den norske grensen to store sovjetiske øvelser sommeren i 1968, som begge blir brukt i argumentasjonen for å endre forsvarsplanene etter august. Vi skal derfor undersøke kort hva som foregikk under disse øvelsene, og hva de hadde å si for den norske politikken, for så å oppsummere invasjonen av Tsjekkoslovakia.

Det tredje kapitlet vil omhandle hvordan invasjonen av Tsjekkoslovakia ble mottatt på Stortinget, og hvordan dette påvirket de norske forsvarsplanene. Blant det politiske miljøet var det viktig å tidlig understreke at invasjonen ikke ble godtatt. Det var et ønske om å vise sympati for Tsjekkoslovakia, og ta avstand fra Sovjetunionen. Selv om det ble tatt avstand fra handlingene ønsket ikke Regjeringen og Stortinget å miste den kommunikasjonen som hadde blitt oppnådd de siste årene. Dette samspillet mellom de interne og de eksterne holdningene spiller en viktig rolle for hvordan utenriks- og forsvarspolitikken reagerte på invasjonen. Dette blir igjen en faktor i hvordan forsvarsplanene ble endret. I forsvarsplanene ble det gjort visse revurderinger som i stor grad gjenspeilet endringsforslag som hadde blitt foreslått tidligere. Dette viser i stor grad hvordan invasjonen ikke førte til store endringer i forsvarsplanene.

Til slutt vil vi gå gjennom hvordan de tre foregående kapitlene kan svare på problemstillingen *hvordan invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 påvirket de norske forsvarsplanene for 1969 til 1973?* Her vil vi undersøke hvordan funnene våre peker i retning av en kontinuitetstankegang i det norske forsvaret, og hvordan invasjonen av Tsjekkoslovakia i realiteten ikke endret denne tankegangen.

³⁸ Bruøygard, *Først sikkerhetsstrategi, deretter forsvarskonsept*.

Profesjonsrelevans

Et av kjerneelementene i historiefaget er forståelsen av hvordan historien henger sammen og hvordan utviklingstrekk griper inn i hverandre.³⁹ I min avhandling har vi undersøkt hvordan Tsjekkoslovakia-krisen påvirket norsk utenriks- og forsvarspolitik. Vi har også undersøkt i hvilken grad denne utviklingen representerte en kontinuitet eller en endring i norsk politikk. Dette er ikke nødvendigvis sentrale temaer historiefaget, men det gjør ikke avhandlingen mindre relevant.

Historiebevissthet er en sentral ferdighet elever skal utvikle gjennom arbeid med faget.⁴⁰ For å utvikle historiebevissthet jobber elevene med å se sammenhengen og samspillet mellom fortid, nåtid og fremtid.⁴¹ Det er her min type avhandling kommer inn. Ved å undersøke Tsjekkoslovakia-krisen som en kasusstudie, kan elevene utvikle en forståelse av hvordan hendelser som en invasjon får påvirkning på tvers av landegrenser. Denne typen oppgaver kan brukes som et generaliserende verktøy i skolen.⁴² Samme type undersøkelser kan brukes for andre hendelser, i andre epoker og i andre land. La elevene undersøke selvvalgte temaer for å undersøke hvordan de fikk en innvirkning, eller ikke fikk en innvirkning på historien.

Avhandlingen kan også brukes til å undersøke norsk kulturarv. Et gjentagende poeng i sekundærlitteraturen, men også et sentralt punkt i avhandlingen, er at de norske myndighetene stod fast på prinsippet om å være en mest mulig nøytral stat som skulle arbeide for fred gjennom dialog og diplomati. Det fredsbyggende arbeidet er sentralt i den norske politiske kulturen, så vel som hos befolkningen. Et tema som kan undersøkes både i historie og i samfunnsfag.

³⁹ Utdanningsdirektoratet, Læreplan i historie - fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS01-03), (2020).

⁴⁰ Erik Lund, *Historiedidaktikk, En håndbok for studenter og lærere*, 5. utgave (Oslo: Universitetsforlaget 2016), 17.

⁴¹ Lise Kvande and Nils Naastad, *Hva skal vi med historie? Historiedidaktikk i teori og praksis* (Oslo Universitetsforlaget 2013), 43-45.

⁴² Lund, *Historiedidaktikk, En håndbok for studenter og lærere*, 5. utgave, 45-46.

Kapittel 1 – Norsk forsvarspolitik i starten av den kalde krigen

Da den nye verdensorden skulle utformes etter andre verdenskrig, var den norske regjeringen fast bestemt på å holde seg unna stormaktenes konflikter. Det ble like vel etter kort tid tydelig at dette ikke var mulig. Da den kalde krigen startet trengte Norge på nytt å ta stilling til allianse-spørsmålet. Regjeringen og Stortinget valgte å ta del i opprettelsen av den vestlige forsvarsalliansen NATO, et valg som i stor grad påvirket den norske forsvarspolitikken. Siden Norge ble et selvstendig land i 1905 hadde den norske forvars- og utenrikspolitikken vært sentrert rundt konseptet om nøytralitet i fredstid så vel som i krig.

I dette kapittelet skal vi undersøke hvordan forsvarspolitikken ble utviklet da skrittet ble tatt fra ønsket om nøytralitet til internasjonalt samarbeid i forsvarsalliansen NATO. Her skal vi undersøke hvordan forsvaret ble endret og oppgradert som en følge av erfaringene etter andre verdenskrig, samt hvordan det gikk til at Norge faktisk valgte å gå inn i en allianse.

Etter å ha sett hvordan forsvarsalliansen ble integrert i den norske politikken skal vi undersøke hvilken posisjon Norge hadde i NATO-samarbeidet. Som en liten flankenasjon med grense til Sovjetunionen var det visse forhåndsregler som måtte tas fra norsk side. Disse forhåndsreglene ble en sentral del av Norges rolle i NATO. Vi skal derfor her undersøke hvordan Norge utformet både base- og atom-politikken, og hvordan dette påvirket samarbeidet med NATO.

Til slutt skal vi undersøke hvordan forholdet mellom Norge og Sovjetunionen utviklet seg gjennom de første tiårene av den kalde krigen. Her vil fokuset litt på hvordan Norges medlemskap i NATO påvirket relasjonen, samt hvordan dette påvirket Norges trusselvurdering. Her vil vi også undersøke hvordan eksterne hendelser påvirket forholdet mellom Sovjet og Norge.

Ved å undersøke disse tre elementene i Norges rolle under starten på den kalde krigen, kan vi få en god innsikt i hvordan eksterne hendelser i den globale verden påvirket den norske politikken frem til 1968. Dette vil gi oss et grunnlag til å kunne bedre forstå hvorfor regjeringen og stortinget reagerte slik de gjorde etter Tsjekkoslovakia-krisen. Samt å vurdere hvordan forsvarsplanene i 1968 var en kontinuitet av tidligere forsvarsplanlegging.

Fra nøytralitet til NATO

Ved slutten av andre verdenskrig sto en sak tydelig for den norske regjeringen, det trengtes en strukturell endring i det norske forsvaret. For å avgjøre hva som måtte endres ble den britiske generalen sir Andrew Thorne spurt å vurdere hvordan det norske forsvaret kunne optimaliseres. I sin vurdering mente general Thorne at det trengtes en tverrpolitisk forsvarskommissjon til å lage en sikkerhetsstrategi og et militærkonsept. På denne måten kunne det bli utarbeidet en oversikt over den potensielle trusselen mot Norge, samt vurdere hvordan denne trusselen kunne møtes. Generalen kom også frem til at for Norge ville en liten, topputrustet og mobil hær være det mest hensiktsmessige. Denne hæren skulle holde stand til Norges allierte kunne støtte dem. Problemet var at Norge i 1945 ikke hadde noen formelle allierte, og dette var kanskje var general Thornes viktigste punkt; Norge trengte allierte, og helst vestlige allierte. Dersom Norge allierte seg, kunne fokuset for det norske forsvaret være å klargjøre stillinger og lagre utstyr til en potensiell invasjon.

Utstyrt og stillinger som deres allierte kunne bruke når krigen først var i gang.⁴³ Dette ville effektiviserer det norske forsvaret, slik at en ny 9. april ikke ville kunne skje. Rapporten ble tatt imot og vurdert av regjeringen og stortinget, men det var ikke umiddelbart mulig å stille seg bak samtlige punkter.

Per 1945 var den norske regjeringen innstilt på å holde seg unna stormaktenes stridigheter. Før krigen brøt ut hadde Regjeringen anlagt hva Riste kalte en moraliserende internasjonal politikk.⁴⁴ Det vil si at det internasjonale engasjementet til Norge var sentrert rundt arbeidet om å være en moralsk pekepinn for konfliktløsning, samtidig som det var mulig å isolere seg. Da krigen brøt ut ble den norske regjeringen nødt til å inngå en allianse, og den isolasjonistiske politikken ble dermed avsluttet. Med krigen avsluttet var det et ønske om å gå tilbake til den isolerte posisjonen Norge hadde hatt tidligere. En viktig grunn til dette, var Norges relativt uheldige geografiske posisjon. Som et vestlig orientert land på grensen til Sovjetunionen ble Norge et skille mellom øst og vest. Dette medførte visse utfordringer. Utfordringer som kom tydelig frem under det første møte i de Forente Nasjoner i 1945.

De norske delegatene ønsket å fungere som brobyggere mellom øst og vest, for å gjøre det mulig å holde en vennskapelig tone med de to fremtredende blokkene. Dette var ikke en lett jobb, da det etter kort tid ble forventet av stormaktene at Norge tok «parti». Under fredskonferansen i Paris, 1946, anla Sovjetunionens delegater holdningen, «er du ikke med oss er du mot oss». En holdning vestmaktene, foruten Frankrike, etter kort tid adopterte selv. Dette var noe de norske delegatene verken kunne eller ville gå med på.⁴⁵ Til tross for stormaktenes passiv-aggressive holdning fortsatte den norske regjeringen sitt arbeid som en nøytral, brobyggendenasjon midt mellom blokkene, da dette var Norges tilgjengelige middel for å nå målet om fred. Arne Ordning, daværende rådgiver for utenriksministeriet, skal ha svart på kritikk fra en britisk ambassadør i 1946 at Norge enda ikke hadde gitt opp håpet om å være en «bro» mellom vest og øst, men at dersom valget måtte tas, hørte Norge til den vestlige sivilisasjonen.⁴⁶ Et naturlig valg, når økonomi og styreform blir tatt i betraktning.

Valget om tilhørighet ble på sett og vis tatt da de Regjeringen og Stortinget på slutten av 40-tallet valgte å ta imot Marshallplanen fra USA. Planen gikk ut på å bygge opp igjen Europa, for på denne måten å forhindre at kommunismen fikk grobunn i samfunnet.⁴⁷ Senere inngikk Norge flere avtaler som knyttet staten med det vestlige samfunnet. Mest prominent her er våpenhjelpen og NATOs infrastrukturprogram fra 1950-tallet.⁴⁸ Den sterke tilknytningen til vesten hindre like vel ikke den norske regjeringen å fortsette arbeidet med brobygging. Noe som skal ha blitt registrert i kommunistblokken, det ble tidlig notert at Norge var et av de vestligelandene som var stemt for dialog og brobygging.⁴⁹ Ønsket om å fortsette med å være en brobygger handlet trolig om Norges posisjon som en fysisk liten stat i periferien. Uten muligheten til å forsvare seg selv i en betydelig grad, var Norge godt tjent med fred. Det var like vel ikke mulig å legge for mye lit i at de andre statene, og spesielt ikke stormaktene, ville arbeide like iherdig for fred. Regjeringen så derfor

⁴³ Bjerga, *Forsvarspolitik og forvaltningspolitikk? Organisering, reformer og militæreksepsjonalisme i Forsvarets sentrale ledelse mellom 1940 og 2003*, 154-60.

⁴⁴ Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*, 206-07.

⁴⁵ Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*, 185-93.

⁴⁶ Pharo, "Den norske fredstradisjonen - et forskningsprosjekt", 250.

⁴⁷ John Lewis Gaddis, *Den Kalde Krigen*, trans. Carsten Carlsen (Oslo: Forlaget Historie & Kultur AS, 2007), 47-49.

⁴⁸ Oma, "NATOs byrdefordelingsdebatt og norske alliansebidrag", 74-75.

⁴⁹ Knut Einar Eriksen and Stein Bjørlo, "I fellesforsvaret," i *Forsvaret, Fra leidang til totalforsvar*, red. Mette Moland (Aurskog: Gyldendal undervisning, 1999).

fremdeles viktigheten av å følge general Thorne sitt råd; Norge måtte alliere seg. Spørsmålet var med hvem.

To alternativer sto tydelig frem, selv om flere ble vurdert. Enten engasjerte den norske regjeringen seg i De forente nasjoner og det internasjonale samfunn, eller så gikk Norge tilbake til en isolasjonistisk politikk i en skandinavisk forsvarsallianse. De forskjellige mulighetene ble vurdert og forsøkt utformet lenge, men det var først i 1948 at valget virkelig ble prekært.

Da Finland i 1948 ble «tilbudt» en vennsallianse med Sovjetunionen, skapte dette en frykt i Norge om at Finland ville bli en satellittstat for Sovjet.⁵⁰ Frykten ble større da det senere ble spreidd et rykte om at Norge ville være den neste nasjonen som ville få et slik tilbud. Det var rundt samme tid at Stortinget og Regjeringen avgjorde at forsvarsbudsjettet skulle økes kraftig. Denne økningen skulle bidra til en raskere utbygging av forsvaret, samt en høyere beredskap.⁵¹ Begrunnelsen for at det var et behov for en raskere oppgradering ble utad knyttet til økt internasjonal spenning siden 1946.⁵² Selv om hendelsen i Finland ikke ble brukt som et eksempel på hvorfor det var nødvendig å forbedre beredskapen, er det ikke urimelig å anta at det kan være en sammenheng der.⁵³ For budsjettet handlet ikke bare om å videreføre den allerede pågående treårsplanen, men om å drastisk øke beredskapen, utover hva som alt var ønsket.

Sikkerhetsstrategisk var Norges geografiske posisjonen av betydning for både vestmaktene og østmaktene. De norske isfrie havnene gav tilgang til Atlanterhavet, og dermed fri ferdsel til Europa og Amerika. Dette gjorde de nord-norske områdene interessante for Sovjetunionen. De samme områdene var også av interesse for vestmaktene, som gjennom de kunne mellomlande fly, på vei mot Sovjetunionen.⁵⁴ Så for å holde området lavspent trengtes måtte det gjennomføres tiltak som begge blokkene kunne være tilfredse med.

Alternativene med internasjonalt engasjement og skandinavisk forsvarsallianse hadde begge sine medfølgende problemer. Ved å engasjere seg i det internasjonale samfunnet og en militærallianse, fryktet Regjeringen og Stortinget å ufrivillig bli dratt med inn i en ny storkrig igjen, noe som måtte bli unngått for enhver pris. Problemet var at dette også var en risiko i en skandinavisk allianse.⁵⁵ Det faktum at Norge ikke var, og ville heller aldri bli sterk nok til å forsvare seg selv alene, ble raskt anerkjent. Og av den grunn ville Norges sikkerhet alltid være avhengig av eksternt støtte, enten gjennom militær intervensjon, eller støtte i form av utstyr. Selv ikke i samarbeid med Danmark og Sverige ville alliansen være sterk nok til å motstå en av blokkene.⁵⁶ En allianse mellom Danmark, Norge og Sverige ville vært en allianse av en betydelig styrke, men ikke betydelig nok til å kunne motstå en invasjon fra en stormakt. Alliansen ville like vel vært sterk nok til å kunne oppfattes som en trussel, og derfor provosere frem en reaksjon. Det er av den grunn min oppfattelse at det var en forståelse av at en skandinavisk forsvarsallianse ville vært imot sin hensikt, da den ville risikere å

⁵⁰ Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*, 198-203.

⁵¹ St. prp. nr. 122. 1950-51, Om ekstraordinære tiltak for å øke utbyggingen av Norges forsvarsberedskap, 1-3 (1950).

⁵² Innst. S. Nr. 190. 1950-51, Innstilling fra den utvidede utenriks- og konstitusjonskomité om St. Prp. Nr. 122, 436-37.

⁵³ Formelt var begrunnelsen ovenfor Sovjetunionen i ettertid det kommunistiske statskuppet i Tsjekkoslovakia, 1948, men dette svaret ble gitt under press fra den sovjetiske ambassadesekretæren, og var ikke nødvendigvis den eneste grunnen. Se i arkivboks: RA/S-6794/D/Da/Dae/L0029/0001, Samtale med ambassadesekretær Strekalovski

⁵⁴ St. meld. nr. 32. 1945-46, Plan for en første reising av Norges forsvar, 2-3 (1945).

⁵⁵ Pharo, "Den norske fredstradisjonen - et forskningsprosjekt", 247-52.

⁵⁶ Stortingstidende 172-97. 1948-49, Redegjørelse fra Utenriksministeren (Lange) om avslutningen av forhandlingene om et nordisk forsvarsforbund, 173-77 (1949).

provosere mer enn den trygget. Derfor, etter en nøye vurdering av fordeler og ulemper med de ulike alliansene, valgte Norge å bli medlem av den internasjonale Atlanterhavspakten (NATO) den 4. april 1949.

Flere tiltak fra norsk side skulle bidra til at selv om Norge var medlem av NATO, så skulle området være lavspent. Sentralt her er base- og atompolitikken, som vi vil komme tilbake til i neste delkapittel. Den norske regjeringens holdning om å holde på lavspenning under den kalde krigen har i ettertid blitt kalt 'restpasifisme' og 'nøytralitetsnostalgi'. Til tross for at Norge var medlem av NATO, skulle det bli arbeidet for å holde Norge mest mulig nøytralt.⁵⁷ I realiteten posisjonerte Norge seg imot Sovjetunionen ved å gå inn i en forsvarsallianse som skulle beskytte mot Sovjet. Til tross for denne handlingen ble det til stadighet arbeidet for å imøtekomme Sovjets bekymringer. Slik at det fortsatt kunne være dialog og samarbeid på tvers av grensen, og på denne måten opprettholde en pasifisme og nøytralitet.

Norges posisjon i NATO-samarbeidet

For å kombinere arbeidet mot nøytralitet og deltagelsen i en forsvarsallianse trengte den norske regjeringen å klargjøre en rekke kjøreregler. Sentralt blant disse kjørereglene stod den norske basepolitikken. Da Norge tok del i utformingen av NATO ble det raskt stilt spørsmål fra sovjetisk ambassadører om hvor vidt NATOs styrker skulle bli utplassert i Norge. Dette var noe de norske representantene kunne svare et utvilsomt nei til. Helt fra starten av diskusjonen om medlemskap i NATO, var Norge tydelig på at landet ikke skulle ha fremmede soldater permanent stasjonert eller huse fremmede nasjoners baser. Senere ble det lagt til at fremmede soldater ikke skulle være nærmere den sovjetiske grensen enn 250 km.⁵⁸ Denne politikken ble sentral i Norges posisjon i NATO.

Det var under den kalde krigen alltid en viss usikkerhet knyttet til hvor vidt Norge faktisk ville få støtte dersom en ny storkrig brøt ut, eller om kontinentet på nytt ville bli prioritert. Dette var erfaringen fra andre verdenskrig, og det var ingen grunn til at samme taktikk ikke skulle benyttes igjen.

Som en følge av basepolitikken var det ingen av NATO sine medlemsland som hadde egne styrker i Norge, så ved en invasjon var det potensielt bare norske styrker som ville lide.⁵⁹ Selv om basepolitikken skapte en usikkerhet rundt Norges posisjon i NATO, gjorde den også Norge til et sentralt medlem. Da ingen andre stater fikk ha permanente styrker stasjonert i Norge, kunne ingen andre bedrive den essensielle etterretningen over den sovjetiske grensen. Norge ble derfor en viktig del av NATO gjennom sitt etterretningsarbeid mot de sovjetiske basene på Kolahalvøya.⁶⁰ Etterretningstjenesten fikk også i oppdrag å være den tidligste varsler dersom et luftangrep skulle komme fra øst.⁶¹ Etterretningsarbeidet kombinert med å ha en av verdens største handelsflåter, som kunne sikre de allierte forsyninger under en ny storkrig gjorde Norge til en viktig del av NATO.

⁵⁷ Magnus Håkenstad, "Den væpnede dugnaden - totalforsvaret under den kalde krigen," i *Det nye totalforsvaret*, red. Per M. Norheim-Martinsen (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2019), 37.

⁵⁸ Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*, 198-212.

⁵⁹ Ole Jørgen Maaø, *Vitenskap for politikk? Systemgruppen ved Forsvarets forskningsinstitutt og norsk forsvarspolitik fra 1950 til 1980* (Instituttet for historiske studier, NTNU, 2014), 168-69.

Et av tiltakene som ble iverksatt som en følge av denne frykten var det såkalte 'Totalforsvaret'. Totalforsvaret er kort oppsummert samarbeidet mellom det sivile og det militæret om forsvaret av landet, og kan leses mer om i Per M. Norheim-Martinsen (red.) sin bok *Det nye totalforsvaret* (2019).

⁶⁰ Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*, 210-12.

⁶¹ St. prp. nr. 122. 1950-51, Om ekstraordinære tiltak for å øke utbyggingen av Norges forsvarsberedskap.

På denne måten ble Norge integrert i alliansen på en slik måte at den norske stat var sikret støtte, uten å fremstå mer truende ovenfor Sovjet enn hva som var nødvendig.⁶² Og til en viss grad, var det absolutt nødvendig å ha et forsvar som kunne utgjøre en trussel. Et sterkt forsvar var, slik den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen så det, grunnlaget for forhandlinger med en ytre fiende.⁶³ Dette var en gjennomgående tankegang i Norges relasjon til NATO gjennom den kalde krigen. Det norske forsvaret skulle aldri være sterkt nok til å være truende, men et ubeskyttet område ville på sin side skape mer usikkerhet for begge partene.

Et stadig voksende problem under den kalde krigen var Warszawapaktens betydelige stridsstyrke. For å veie opp for den ubalanserte stridsstyrken valgte NATO å ruste opp Vest-Tyskland. Dette var en langtekkelig prosess, så for å øke stridsevnen mer umiddelbart ble det avgjort at NATO skulle satse på det nye, store våpenet for den kalde krigen – atombomben. I 1954 annonserte Eisenhower-administrasjonen den nye forsvarsdoktrinen til USA; massiv gjengjeldelse. Fra da av skulle forsvaret baseres på «more reliance on deterrent power and less dependence on local defensive power».⁶⁴ Denne doktrinen ble inkorporert i NATOs forsvarsplan, og atomsprenghendelser og mellomdistanseraketter ble uplassert i Europa.⁶⁵ Med doktrinen om massiv gjengjeldelse dukket det raskt opp et kritisk spørsmål.

For å integrere Norge i forsvarsplanene ønsket NATO å utplassere atomraketter på norsk jord, en handling som også skulle skape en større trygghetsfølelse for nordmennene.⁶⁶ I Norge var det en kraftig motstand mot atomvåpen i sin helhet, og på grunn av denne motstanden valgte den norske regjeringen i 1957 å forby atomvåpen på norsk jord.⁶⁷ Det betød ikke at regjeringen gikk imot NATOs bruk av atomvåpen, kun at slike våpen ikke skulle befinne seg i norske territorier.⁶⁸ Regjeringen avgjorde at det var ingen grunn til å skulle ha andre våpen i Norge enn de som trengtes til å forsvare seg mot enhver som måtte forsøke å trenge seg over grensen. Dermed var kortdistanseraketter mer egnet enn atomvåpen.⁶⁹ En handling som viste Regjeringens dedikasjon for å bygge opp et defensivt forsvar, og ikke et som skulle kunne brukes offensivt. Denne tankegangen var til stede gjennom hele perioden vi undersøker.

Fra 50-tallet og utover mot 60-tallet ble det vest-tyske forsvar opprustet, noe som gjorde at Norge fikk fristilt sine styrker til å kunne fokusere på økt etterretningsarbeid.⁷⁰ Før opprustningen hadde ikke Norge en sterk alliert stat sør for seg, og måtte av den grunn ha en stor spredning på sine egne styrker.⁷¹ Etter hvert som opprustningen ble gjennomført lettet dette presset, og Norge kunne fokusere på styrking av egne grenser og etterretning mot Sovjetunionen.

⁶² Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*, 210-12.

⁶³ Innst. S. Nr. 190. 1950-51, Innstilling fra den utvidede utenriks- og konstitusjonskomité om St. Prp. Nr. 122. Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomitéen var en av Stortingets fagkomitéer som hadde i oppgave å diskutere og definere grunnleggende prinsipper i saker som omfattet viktige utenriks- sikkerhets- og handelspolitiske spørsmål.

⁶⁴ (Red.) Eirin R. Mahan and Jeffery A. Larsen, "Evolution of the Secretary of Defense in the era of Massive Retaliation, Charles Wilson, Neil McElroy, and Thomas Gates, 1953-1961," Cold war foreign policy series, special study 3 (2012). https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/special_studies/SpecStudy3.pdf.

⁶⁵ St. meld. nr. 26. 1957-58, Om samarbeid innen Atlanterhavspaktens organisasjon i 1957, (1958).

⁶⁶ Dette kan leses mer om i boken til Kjetil Skogrand og Rolf Tamnes, 'Fryktens likevekt, Atombomben, Norge og verden' fra 2001. Her beskriver de detaljert utviklingen til den norske atompolitikken.

⁶⁷ Kjetil Skogrand and Rolf Tamnes, *Fryktens likevekt, Atombomben, Norge og verden* (Oslo Tiden Norsk Forlag, 2001), 110-27.

⁶⁸ Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*, 213-19.

⁶⁹ Stortingstidende 28-34. 1957-58, Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministeren, (1958).

⁷⁰ Tamnes, "Et lite land i stormaktspolitikken", 384-93.

⁷¹ Tysklandsbrigaden var en av de store endringene i starten av 50-årene, da de norske styrkene kunne hentes tilbake, var det mulig å fokusere mer på styrking av eget territorium .

Norsk-sovjetiske relasjoner

Helt fra starten av ble Norges medlemskap i NATO oppfattet som en provokasjon av Sovjetunionen. I dialog med norske politikere presiserte til stadighet sovjetiske representanter at det hadde aldri vært en konflikt mellom Norge og Sovjetunionen eller Russland, så hvorfor skulle Norge inngå en allianse klart myntet på akkurat denne trusselen?⁷² Den store frykten blant den sovjetiske ledelsen var knyttet til hvor vidt NATO-styrker skulle bli utplassert i Norge på deres egen grense, men som vi vet var dette noe de norske representantene avviste.

Utenriksminister Halvard Lange var en sentral aktør i arbeidet om å bedre forholdet mellom Sovjetunionen og Norge.⁷³ Han så på dialog som den mest fruktbare taktikken for å skape avspenning mellom Øst og Vest.⁷⁴ Norges medlemskap i NATO var fortsatt noe Sovjetunionen mislikte sterkt. Av den grunn arbeidet den norske regjering og storting gjennom hele 50-tallet for å vise at NATO var en forsvarsallianse, og derfor ikke noen trussel.

Da Norge innførte den norske atompolitikken på 50-tallet ble dette et klart bevis på ønsket om å være en brobyggende nasjon. Usikkerheten den sovjetiske ledelsen følte ovenfor Norges NATO-medlemskap ville bare blitt styrket dersom atomraketter ble utplassert i Norge. Ved å ta avstand fra denne typen våpen viste Regjeringen hvilken dedikasjon de hadde til å holde Norge lavspent. Dersom atomraketter hadde blitt utplassert er det rimelig å anta at Norge ville blitt et mer høyspent område, og på denne måten bidratt til mer usikkerhet enn sikkerhet. Noe som ville vært stikk i strid mot planen bak den norske forsvars- og utenrikspolitikken.

Utenriksministerens kontinuerlige arbeid mot deeskalering og samarbeid var tydelig ved flere anledninger utover 60-tallet. Sentralt i dette sto U2-affæren i 1960, hvor et amerikansk spionfly ble skutt ned over Sovjetunionen på vei mot Bodø.⁷⁵ Etter denne hendelsen gikk den norske stat kraftig ut mot USA, og krevde at slike flyvinger ikke lenger skulle gjennomføres. Dette ble merket av den sovjetiske ledelsen, og var noe de satte tydelig pris på.⁷⁶ En åpen protest mot sin nærmeste allierte viste at de Norges politiske samfunn ikke ville gå med på hva som helst, spesielt ikke om det gikk imot den politiske linjen som var blitt lagt.

Utenriksminister Lange var også svært bevisst den norsk-sovjetiske relasjonen samtlige NATO-land utvidet forsvarsstyrkene i 1961. Som en følge av utbyggingen av Berlinmuren gikk NATO-landene inn for å styrke forsvarene sine, i forventning om at dette kunne eskalere til en større konflikt. Samtidig som dette pågikk introduserte Kennedy-administrasjonen den nye forsvarsdoktrinen 'fleksibel respons'. Hovedformålet med fleksibel respons var å kunne angripe en fiende uten å nødvendigvis benytte atomvåpen.⁷⁷ Den nye doktrinen medførte et større behov for å styrke det eksisterende forsvaret. Dette var en utvikling utenriksminister Lange arbeidet for å holde tilbake i Norge, da han forventet at en utbygging av forsvaret ville kunne ha en hemmende effekt på Sovjets forhandlingsvilje.⁷⁸ Det er viktig å notere seg her at oppbyggingen ble holdt tilbake, ikke stanset. Det norske forsvaret fortsatte å bygge seg opp, men det skulle skje over tid, slik at det ikke ble

⁷² R A/S-6794/D/Da/Dae/L0029/0001, Samtale med ambassadesekretær Strekalovski, (1963).

⁷³ Halvard Lange (Arbeiderpartiet), utenriksminister fra februar 1946 til oktober 1965, med unntak av tre uker i 1963

⁷⁴ Riste, *Norway's Foreign Relations - A History*, 228.

⁷⁵ Hendelsen kan leses mer om i Alf. R. Jacobsen sin bok, U-2 Affæren, fra 2012.

⁷⁶ RA/S-6794/D/Da/Dab/L1668/0002, P.M. Norsk-Sovjetiske interesser og motsetninger i det nordlige område, (1961).

⁷⁷ Kissinger, *Diplomacy*, 612-14.

⁷⁸ RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028/0002 Ad-doss 38.5/45, Notat, Berlin-spørsmålet, (1961).

oppfattet som panikkstyrt.⁷⁹ Igjen ser vi at dialog med Sovjetunionen stod sentralt bak avgjørelsene i den norske politikken.

Den samme viljen til å holde på stabiliteten ble utvist av den norske regjeringen under Cuba-krisen. Da Cuba-krisen brøt ut i 1962, valgte den norske regjeringen kun å iverksette overfladiske reaksjoner. Det ble innskrenket ferie og perm for det militære personellet, det ble opprettet operasjonsrom, og beredskapsplaner ble gjennomgått på nytt.⁸⁰ Dette ble omtalt som «de selvfølgelige skritt» under det hemmelige utenriks- og konstitusjonsmøtet, og skulle fremstå som minst mulig truende tiltakene ovenfor Sovjet.⁸¹ Disse reaksjonene viser tydelig kontinuiteten i arbeidet som brobyggende nasjon. Som en del av det internasjonale samfunnet måtte den norske regjering og storting alltid respondere på hendelser i verden, men holdt alltid avspenning og fred som endelig mål. Denne holdningen var en kontinuitet i norsk forsvarspolitik gjennom den kalde krigen.

I en dialog med den japanske ambassadøren berettet utenriksminister Lange at forholdet med Sovjet alltid hadde vært, og fremdeles var godt. Lange poengterte også at de sovjetiske myndighetene var like godt tjent med en god relasjon til Norge.⁸² Siden Stalins tid hadde det vært en oppfatning om at det ikke var viktig for Sovjetunionen å kontrollere Nordkalotten, så fremt ingen andre stormakter heller kontrollerte den.⁸³ Det gode forholdet var noe Regjeringen og Stortinget var klar over at også var ønskelig for NATO-ledelsen.⁸⁴ Dette kan bety at NATO var fullt klar over den sovjetiske holdningen om Nordkalotten, og for å sikre avspenning i området holdt de Nord-Norge relativt demilitarisert. Gjentatte ganger gjennom den kalde krigen var det en vegring mot vestlig tilstedeværelse i nord.

Når det kommer til den norske sikkerheten virker det heller ikke til at Regjeringen følte seg truet. I en samtale mellom den amerikanske senatoren Henry Jackson og Statsminister Borten spurte senatoren direkte hvor vidt Nord-Norge var truet av Sovjetunionen. Spørsmålet kom som en følge av en bekymring stortingsrepresentant Otto Lyng skulle ha gitt uttrykk for tidligere. Dette var noe Borten avsto, slik han så det var Lyngs uttalelse en personlig mening, og det var ingen umiddelbar trussel mot norsk sikkerhet.⁸⁵ Hva var så grunnen til at senatoren spurte i første omgang?

En mulighet var av samme grunn som USA valgte å intervensere i både Korea og Vietnam. Frykten for at en kommunistisk overtagelse av et demokratisk land ville skape en dominoeffekt.⁸⁶ Bakgrunnen for spørsmålet kan absolutt ha vært relevant for Bortens svar. Om han fryktet et økt press for amerikansk tilstedeværelse som en følge at en trussel mot Norge, så ville det vært gunstig for å bevare stabiliteten i nord, å ikke vise dette ovenfor senatoren. Det var rundt denne tiden at den sovjetiske Ishavsflåten ble bygd opp til å bli deres største flåte, noe som ville gjøre Norskehavet til en potensiell krigsarena for stormaktene.⁸⁷ Dette, sammen med en generell utbygging av styrker

⁷⁹ St. meld. nr. 84. 1962-63, Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1964-68, (1963).

⁸⁰ RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028/0002 Ad-doss 38.5/45, Ad Cuba-konflikten, (1962).

⁸¹ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, Møte, 23. oktober, Redegjørelse av utenriksminister Lange og Cuba-situasjonen, (1962).

⁸² RA/S-6794/D/Da/Dae/L0029, P.M. The relations between Norway and the Soviet Union, (1963).

⁸³ RA/S-6794/D/Da/Dae/L0029, Foredrag av Rolf Busch, notater av Nils Ørvik, (1963).

⁸⁴ RA/S-6794/D/Da/Dae/L0029, Notat til Utenriksministeren, Besøk i Kirkenes av visepresident Lyndon B. Johnson, (1963).

⁸⁵ RA/S-1005/D/Db/L0295, Statsministerens samtale med senator Henry Jackson fredag 18. november 1966, (1966).

⁸⁶ Kissinger, *Diplomacy*, 622-31.

⁸⁷ Rolf Tamnes, "Småstatsrealisme i 70 år," *Internasjonal politikk* 77, no. 1 (2019): 52, <https://doi.org/https://doi.org/10.23865/intpol.v77.1617>.

på Kolahalvøya ble vurdert til å være en trussel mot norsk sikkerhet.⁸⁸ Dette var ikke noe Borten nevnte i samtalen med Jackson.

«Ingen umiddelbar trussel» kan ha betydd akkurat det. Det var mulig at Sovjets styrker kunne bli en potensiell trussel, men den trusselen ble ikke vurdert til å være gjeldende på det daværende tidspunkt. Forespørselen fra Jackson kan fremstå som forsøket på et påskudd for økt tilstedeværelse i Nord-Norge, noe Borten avslo. Dette kan da enten handle om en genuin trygghetsfølelse, eller en frykt for hva følgene av økt militær tilstedeværelse kunne ha å si for den norsk-sovjetiske relasjonen. Og fra arkivene er det ikke funnet noen tegn på at området i Nord ble vurdert til å være direkte utrygt. Det var et høyspent område, og den mest sannsynlige angrepsveien for Sovjet, men det fremstår ikke som om det var forventet at noe ville skje.

Ishavsflåten blir i moderne tid omtalt som Nordflåten, men i dokumentene fra 60-tallet blir den omtalt som Ishavsflåten.

⁸⁸ Tamnes and Eriksen, "Norge og NATO under den kalde krigen," 15-16.

Kapittel 2 – Forsvarsplanen før Tsjekkoslovakia- krisen

Sentralt for å forstå hvordan Tsjekkoslovakia-krisen påvirket den norske forsvarsplanen i 1968, er forståelsen av hvordan planene så ut før krisen. Ved å undersøke de første utkastene og vurderingene disse utkastene bygger på, kan vi forstå hvilken påvirkningskraft en viktig internasjonal hendelse faktisk hadde.

Arbeidet med forsvarsplanen for 1969-73 startet alt i 1966, med å gå over hvilke økonomiske rammer som var nødvendige for oppgraderingen av Norges forsvarsevne. Det nye ved forsvarsplanen fra 1969 var at forsvarsstaben som utviklet denne planen, på dette tidspunktet startet å få et mer kvalifisert personell. Planarbeidet hadde utover 1960-tallet blitt mer systematisert, så da arbeidet med den nye planen startet i 1966, var det en kvalifisert gruppe som kunne gi en helhetlig vurdering av Forsvaret samlet.⁸⁹ Med en bedre forståelse av Norges forsvarsevne kunne det bli gitt kvalifiserte forslag til utbedringer som gav en helhetlig økning.

I dette kapitlet skal vi først og fremst undersøke hvordan de første utkastene til planene så ut gjennom tre sentrale dokumenter. Forsvarsplanens skjelettplan fra 1967, Forsvarets langtidsplan 1967-utgaven, og Stortingsmelding nr. 37 1967-68. Her får vi en god innsikt i de forhenliggende planene. Dessuten skal vi undersøke hvordan disse planene gjenspeiler forsvarsplanen for 1964-68

Et annet viktig element i å forstå hvordan invasjonen påvirket den norske forsvarspolitikken er hvordan stortinget vurderte de første utkastene. Ved å undersøke Stortingstidende fra 17. juni kan vi få en forståelse av hvordan planene ble mottatt, vurdert og forsøkt endret. Dette gir oss en innsikt i hvilke holdninger Stortinget hadde om Norges forsvar.

Forsvarsplanene blir utarbeidet ut ifra de faktiske omstendighetene, og av den grunn er det essensielt for oss å forstå hvilken posisjon Norge befant seg i da de planen ble utarbeidet. Tre hendelser står som sentrale i sommeren 1968. Den sovjetiske styrkedemonstrasjonen i juni, marineøvelsen Sever i juli, og til slutt invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968.elv om det var mye annet som foregikk i samme periode, som Vietnamkrigen og borgerkrigen i Nigeria, så er det disse tre som blir trukket frem i stortingsforhandlingene som utløsende faktorer for endringene.

De første utkastene

For å forstå hvilke endringer som ble gjort i forsvarsplanen er det svært nyttig å se til det første utkastet fra februar 1967, 'skjelettplanen'. Her finnes en oversikt over nyoppsetninger og justeringer i eksisterende oppsetninger som ligger til grunn for en trinnvis oppbygging. Det betyr at skjelettplanen kan gi oss en forståelse av hvilke planer som alt lå til grunn for den nye forsvarsplanen. Oppsummert var ønskene for den nye planen å øke hærens ildkraft og mobilitet.⁹⁰ Dette skulle løses gjennom først og fremst å oppgradere infanteriet, kavaleriet og artilleriavdelingene fra Bodø og

⁸⁹ Maaø, *Vitenskap for politikk? Systemgruppen ved Forsvarets forskningsinstitutt og norsk forsvarspolitik fra 1950 til 1980*, 113. Denne nye sammensetningen hadde også blitt gjort for de første forsvarsplanene etter andre verdenskrig, men var blitt gått vekk fra frem til 1966, da den nye planen ble utformet. Sammensetningen handlet om å inkludere representanter valgt på politiske grunnlag. For å få en bedre innsikt i utviklingen av forsvarets planleggingsorganer anbefales Maaø sin avhandling til videre lesing.

⁹⁰ RA/RAFA-1942/1/D/Da/L0122a/0002, Langtidsplanen 1969-75, Skjelettplan for ny-oppsetninger og justeringer i hæren, detaljplan for de 4 første år, (1967).

nordover. Øvrige avdelinger skulle også oppgraderes, men dette fikk en andreprioritet. Inkludert i oppgraderingen av kavaleriet, skulle det antallet stridsvogner i skvadronene nedtrappes. Også luftvernet skulle økes, men dette var ikke noe som skulle ikke innføres umiddelbart, kun arbeides med gjennom perioden, slik at selve innføringen kunne bli lagt til den neste forsvarsplanen. Det var forventet at et potensielt angrep først ville komme i form av et luftangrep, etterfulgt av et landangrep.⁹¹ Av den grunn er det ikke overraskende at luftvernet til stadighet var ønsket oppgradert. Det ble dog ikke spesifisert hvorfor oppgraderingen skulle la seg vente til neste periode.

Disse endringsforslagene kan være kontinuerlige rester fra general Thorne sine forslag for utbedring av det norske forsvaret.⁹² Både økt mobilitet blant hæren, og nedtrapping av stridsvogner er i tråd med hans forslag. Høy mobilitet gjorde det mulig for en mindre styrke å bli forflyttet der de trengs, fremfor å ha flere styrker spredd utover. Nedtrapping i antallet stridsvogner ville ført med seg et kostnadskutt, som gjør at mer penger kan settes inn i de gjenværende enhetene. Derfor kan hæren være mindre, men bedre utrustet. Vurderingen om å først oppgradere de stående avdelingene i Nord viser at Nord-Norge fortsatt var det potensielt mest utsatte området.

Skjelettplanen ble videreført i et nytt utkast til forsvarsplanen fra kontaktutvalget.⁹³ I dette dokumentet er det ikke mange endringer fra den første utkastet, men det er lagt ved en rekke vurderinger som burde ligge til grunn for den nye planen. Under del 1 kan vi lese hvordan forsvarsstaben og forsvarssjef Folke Hauger Johannessen vurderte den militære trussel.⁹⁴ Vi kan her lære hvilken innsikt det politiske miljøet i Norge hadde i sovjetisk spionasje mot Norge. Selv om det ikke fremkommer hvor vidt det ble oppfattet som reell trussel, nevner de at det var mulig for Sovjetunionen å iverksette omfattende operasjoner mot Nord-Norge, noe som kunne skje over natten. Spesifikt nevnes det i vurderingen at angrepsforberedelser ville bli kamuflert i form av øvelser. Dette fremsto som en reell mulighet da det i de sovjetiske nord-områdene til enhver tid eksisterte nok styrker til å kunne gjennomføre en slik aksjon. Det presiseres like vel at en slik operasjon til å være mulig å fange opp før den skjer. Selv om styrkene burde kunne forflytte seg hurtig, så antok forsvarsstaben at det ville forekomme gjennom de nasjonale tiltakene i Sovjetunionen.⁹⁵ Som en sikkerhetsstrategi ble det derfor antatt at dersom Sovjet skulle angripe Norge, så ville det på et nasjonalt nivå bli lagt til rette for en storkrig med NATO.

Som vi har sett var eksisterte det i Norge en usikkerhet rundt hvor vidt NATO ville gå til motangrep dersom Norge ble angrepet, spesielt bare de nordlige områdene, men hadde Sovjetunionen kommet til samme konklusjon? Og dersom de hadde gjort det, hvor sikre var de? Antagelsen om at Sovjet ikke ville angripe Norge uten å være klare for et stort motangrep ligger sentralt i trusselvurderingen fra 1967, og politikken var formet ut ifra det. Dersom det ikke var mulig å forutse et angrep, ville det norske forsvaret på nytt kunne bli overrumplet av et angrep, og det ville vært for sent å få støtte fra sine allierte.

I oppsummering av den militære trussel trakk forsvarssjef Johannessen frem hvilke trusler Norge stod ovenfor innen de tre forsvarsgrenene. For vurderingen av hæren startet han med en presisering av at et angrep kun ville vært aktuelt fra øst mot vest. Grunnen til det var at det norske forsvarsverket i Nord ikke hadde kapasiteten til å huse en invasjonshær, og derfor ikke kunne brukes

⁹¹ Bjerga, *Forsvarspolitik og forvaltningspolitikk? Organisering, reformer og militæreksepsjonalisme i Forsvarets sentrale ledelse mellom 1940 og 2003*, 186-99.

⁹² Bjerga, *Forsvarspolitik og forvaltningspolitikk? Organisering, reformer og militæreksepsjonalisme i Forsvarets sentrale ledelse mellom 1940 og 2003*, 154-60.

⁹³ RA/RAFA-1942/1/D/Da/L0122a/0002, Forsvarets langtidspan 1969-75, 1967-utgaven (1967).

⁹⁴ Folke Hauger Johannessen, Admiral, Forsvarssjef fra januar 1964 til januar 1972

⁹⁵ RA/RAFA-1942/1/D/Da/L0122a/0002, Forsvarets langtidspan 1969-75, 1967-utgaven (1967).

til dette formålet. Dette var noe forsvarssjefen var sikker på at ledelsen Sovjetunionen var klar over. Videre trakk forsvarssjef Johannes frem tre punkter han mente begrunnet faren for en invasjon. Det første punktet han fokuserte på var hærstyrken som befant seg på sovjetisk side. Basert på både styrke og mobilitet mente forsvarssjefen at den sovjetiske hæren var kapable til å invadere Norge på kort tid. Han begrunnet dette med erfaringer fra tidligere øvelser opp mot Norges grenser, samt veiutbyggelsen som gav transportmuligheter fra Kvitsjøen til Nord-Norge.⁹⁶ Forsvarssjef Johannes hevdet ikke at dette var tegn på at en invasjon ville skje, men på at i motsetning til Norge, så hadde Sovjet muligheten til å invadere.

I forbindelse med den sovjetiske marinen, ar det den økte sovjetiske marineaktiviteten rundt Norskehavet forsvarssjefen var mest opptatt av. På denne tiden ble Ishavsflåten bygd opp kraftig, og var innen 1967 den største sovjetiske flåten.⁹⁷ Forsvarssjef Johannesen presiserte at han ikke så på den økte aktiviteten som en trussel, men øvelsene som ble gjennomført burde absolutt bli tatt alvorlig. Spesielt alvorlig så han på andelen amfibiekjøretøy som eksisterer på sovjetisk side i nord.

... ved sin struktur og sammensetning er begrenset bl.a. i rekkevidde, og derved ment til anvendelse i våre områder ... Det er materiell som opereres i dag på sovjetisk side i nord er først og fremst skikket til angrepsoperasjoner i vårt område.⁹⁸

Den norsk-russiske grensen består, og bestod av store vannmasser, ulendt fjellterreng, myrer og tette skoger. Det betyr at for effektivt å invadere Norge trengtes marinefartøy, luftstøtte eller kjøretøy som kan brukes over vann.⁹⁹ Ettersom amfibiekjøretøy ikke kunne brukes til andre formål enn en invasjon av Norge, er det forståelig at Forsvarssjef Johannessen vurderte økningen av amfibiekjøretøy til å være en potensiell trussel mot Norge.

Vurderingen som ble gitt til luftforsvaret i Norge var kanskje den som viste den mest kritiske mangelen ved det norske forsvaret. Her forklarte forsvarssjefen at det sovjetiske flyvåpen stadig gjennomførte operasjoner som søkte å finne svake punkter i det norske varslingsssystemet. «...Sovjetiske jager/bombefly far Kola-området [kan] angripe nøkkelpunkter i både Troms og Finnmark uten at vi får varsel av betydning».¹⁰⁰ Hva han mente med «varsle av betydning» blir ikke tydelig beskrevet, men min tolkning er at varslingsssystemet ikke var godt nok til å kunne forhindre et slikt angrep. Og det var av den grunn at det var ønsket at den nye forsvarsplanen skulle inkludere en opprustning av hærstyrken Finnmark med en redusert bataljon og et luftvernartilleri, samt flere avskjæringsjagere i Tromsø. Forsvarssjef Johannessen var av den grunn uenig i forslaget fra det første utkastet, og mente at luftvernet måtte oppgraderes alt innen 1969.

I stortingsmelding nr. 37, 1967-68 presenterte forsvarsminister Tidemand hvilke hovedretninger den nye forsvarsplanen burde ha. I denne stortingsmeldingen berettet forsvarsminister Tidemand hvordan den nye forsvarsplanen skulle være en videreføring av de tidligere forsvarsplanene. Endringene var i bunn og grunn hva de selv så på som finpusning av forsvaret som alt eksisterte.

⁹⁶ RA/RAFA-1942/1/D/Da/L0122a/0002, Forsvarets langtidsplan 1969-75, 1967-utgaven (1967).

Kvitsjøen ligger på øst-siden av Kola-halvøya, og en direkte vei fra Kvitsjøen til Nord-Norge økte mobiliteten mellom innlands-Sovjet og Norge betraktelig.

⁹⁷ Tamnes and Eriksen, "Norge og NATO under den kalde krigen," 15-16.

⁹⁸ RA/RAFA-1942/1/D/Da/L0122a/0002, Forsvarets langtidsplan 1969-75, 1967-utgaven (1967)

Amfibiekjøretøy vil si kjøretøy som fungerer på land og på vann, og som derfor er essensielle i angrep over mindre vannmasser.

⁹⁹ Jeg sier dette ut ifra egne erfaringer som tidligere Grensejeger ved den Garnisonen i Sør-Varanger, hvor vi brukte mye tid på å lære om potensielle kjøretøy som kunne bli brukt mot Norge, samt å reise langs grensen og se naturen som var der.

¹⁰⁰ RA/RAFA-1942/1/D/Da/L0122a/0002, Forsvarets langtidsplan 1969-75, 1967-utgaven (1967)

Flere av kontaktutvalgets ideer fra 1967-utgaven av forsvarsplanen ble videreført. Eksempelvis var det ønskelig med en endret styrkefordeling til fordel for Nord-Norge. Med andre ord, ikke en økning av antallet soldater totalt, men en refordeling. I tillegg til flere soldater i Nord, skulle artilleriet og de eksisterende fortene i nord moderniseres. Mobilitet og mobiliseringshastighet hadde vært essensielt i de tidligere forsvarsplanene og skulle fortsatt være det.¹⁰¹ «... mobiliseringsavdelingene har sin viktigste oppgave i invasjonforsvaret [...] de må være i stand til hurtig å ta opp kamp innen alle distrikter».¹⁰² Dette ble formulert i 1964-68 forsvarsplanen og skulle fortsatt ha gyldighet. Ettersom denne tanken hadde vært til stede over lengre tid, var det ikke nødvendig med store endringer i den nye forsvarsplanen.

Ved luftforsvaret var det alt lagt inn en oppgraderingsplan av både jagerbombefly, avskjæringsjagere og fotorekognoseringsfly. Det nye elementet i den nye planen skulle være en utvidelse av helikopterparken i Nord-Norge. Ved en slik utvidelse skulle det oppnås til høyere mobilitet, og de nye helikoptrene kunne også brukes til forsyningsstøtte. For sjøforsvarets del hadde deres bidrag til invasjonforsvaret vært arbeidet med siden 1960. Fokusområdene til marinen skulle være områdene i Nord-Norge, samt Oslofjorden. Festningene rundt Trondheimsfjorden, Kristiansand og Bergen skulle også oppgraderes, men det var ikke her fokuset skulle ligge.¹⁰³ Gjennom hele 60-tallet hadde det nord-norske kystforsvaret økt i viktighet, i takt med den økte styrken i Ishavsflåten.¹⁰⁴ Av den grunn var valget om økning i Nord-Norge forståelig. Valget om Oslofjorden handler trolig om at erfaringer hentet fra andre fra andre verdenskrig fortsatt var sentrale i norsk forsvarsplanlegging. Selv om Ishavsflåten var blitt den største sovjetiske flåten, var Østersjøflåten fortsatt av betydelig styrke, og dersom den skulle angripe Sør-Norge, ønsket ikke Regjeringen å risikere det norske styringsapparatet på nytt.

Endringene som ble foreslått kan etterlate en leser med spørsmålet om hvorfor disse ble tatt opp først i 1967. For å forstå det trenger vi å undersøke den forhenværende forsvarsplanen. I forsvarsplanen for 1964-68 ble det også foreslått oppgradering av styrkene i Nord-Norge.¹⁰⁵ Fokuset skulle ligge på økningen av mobilitet og ildkraft blant de konvensjonelle landstridige kreftene, ettersom det var disse styrkene det ville ta lengst tid for NATO å bistå med. Det var også i denne perioden at arbeidet for fleksibel respons startet.¹⁰⁶ Den offisielle innføringen var i 1967, men arbeidet hadde startet lenge før.

Forsvarsplanen for 1964-68 var omtrent en femtedel av lengden til forsvarsplanen for 1969-73, så det er ikke på langt nær like mye å hente ut av den. Like vel finner vi et sentralt punkt som gir oss en forståelse av hvilken tankegang som lå bak de norske forsvarsplanene. «Å bygge opp eller legge om Forsvarets organisasjon og virksomhet krever tid. [...] Regjeringen vil derfor ved kontinuerlig planlegging sikre en harmonisk utvikling uten raske omlegninger av virksomheten».¹⁰⁷ En mulig forklaring bak de stadige opprustningene og oppgraderingene kan like gjerne være at Regjeringen ikke ønsket å forpurre forholdet med Sovjetunionen. Ved å stadig gjennomføre mindre oppgraderinger kunne Regjeringen fremstå mer behersket og mindre truende.

¹⁰¹ St. meld. nr. 37. 1967-68, Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1969-1973, 2-7.

¹⁰² St. meld. nr. 37. 1967-68, Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1969-1973, 38.

¹⁰³ St. meld. nr. 37. 1967-68, Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1969-1973, 36-43.

¹⁰⁴ Roald Gjelsten, "Sjøforsvarets historie 1960-2010 - en kortversjon: fra kald krig til internasjonale krigsoperasjoner og ressursforvaltning," *Sikkerhetspolitisk bibliotek* no. 5 (2010): 5.

¹⁰⁵ St. meld. nr. 84. 1962-63, Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1964-68.

¹⁰⁶ Skogrand, *Allierte i krig og fred*, 40-42.

¹⁰⁷ St. meld. nr. 84. 1962-63, Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1964-68, 7.

Stortingsforhandlingene om forsvarsplanen

I diskusjonene rundt stortingsmeldingen var hovedfokuset på det økonomiske aspektet av planen, men vi kan også finne et par interessante punkter om hvordan trusselvurderingen. Forsvarskomiteén trakk i sin innstilling frem den sovjetiske styrkeoppbyggingen i nord, og mente at den måtte sees på bakgrunn av den globale styrkeoppbyggingen mellom Sovjetsamveldet og NATO. En flåteoppbygging kunne unnskyldes, dersom den ble gjort for å jevne ut maktbalansen. Samtidig som flåteoppbyggingen fant sted ble det også jobbet for avspenningen mellom blokkene. Komiteén hevdet at det var en stor prestisje knyttet til å få gjennomført avspenningen, så de vurderte ikke flåteoppbyggingen til å være en umiddelbar trussel.¹⁰⁸ Det globale perspektivet var ikke noe kontaktutvalget trakk med i sin vurdering. Det kan ha vært fordi forsvarssjefen ikke vurderte flåten til å være en trussel, og av den grunn ikke fant det nødvendig å vurdere årsaken til opprustningen.

Prestisjen knyttet til avspenningspolitikken var et punkt flere stortingsrepresentanter fokuserte på. Gunnar Garbo fra Venstre understrekte i sitt innlegg at han det som lite sannsynlig at Nord-Norge ville bli angrepet, uten at det var en del av et større angrep på Europa. Dette begrunner han med så langt det er mulig, vil stormaktene ikke skade sitt eget rykte, med å gjennomføre lokale angrep.¹⁰⁹ Garbo var langt ifra den eneste som fokuserte på prestisjen rundt å gjennomføre avspenning. Flere av stortingsrepresentantene støttet opp om dette, og det later til å ha vært en generell tillit til at stormaktene ikke ville risikere fremgangen som hadde vært. Det var rundt denne tiden at konflikten mellom Sovjetunionen og Kina tilspisset seg.¹¹⁰ Og mye av Sovjetunionens fokus ble derfor rettet mot øst fremfor vest. Dette var dog ikke noe de norske stortingsrepresentantene tok med i sine vurderinger, selv om konflikten var kjent for dem.

Økningen av forsvarsbudsjettet som stortingsmelding nr. 37 la opp til var noe forsvarskomiteén så på som nødvendig. Selv om komiteén mente at det var mulig å gjennomføre forsvarsplanen på et lavere budsjett, anerkjente de at et balansert og troverdig forsvar var viktigere enn å spare penger.¹¹¹ Dette var ikke nødvendigvis en holdning stortingsrepresentantene delte.

Under Stortingsforhandlingene ble det ved flere anledninger foreslått endringer i forsvarsverket, som kunne hjelpe til å senke utgiftene. Alfred Henningsen fra Arbeiderpartiet mente ville være mulig å endre forsvarsplanen med få, enkle grep. Henningsen foreslo å ikke lenger investere i stridsvogner og pansrede beltekjøretøy, en stor utgiftspost, for heller å fokusere på mobilitet gjennom flere helikoptre. Som en helhetlig forståelse av forsvaret mente også Henningsen at Norge kunne lære av Algerie og Vietnam, og heller fokusere på et sabotasje- og geriljaforsvar. På denne måten ville forsvaret legge større lit til lokal motstand, som ville være langt mindre kostnadseffektivt. Dette var Sverre Stray fra Høyre gikk sterkt imot.¹¹² Ønsket om å se hvordan andre stater har forsvart seg selv mot en overlegen fiende er forståelig. Tanken om å bruke de sivile ressursene var dessuten sentralt i Totalforsvaret som omkranset den kalde krigens forsvarstanker.¹¹³ Selv om bruken av sivil støtte var viktig i forsvarsplanen, var det ikke et holdbart forsvarskonsept. Et geriljaforsvar hindrer ingen okkupasjon, det kan kun brukes til forsvar når fienden først er innenfor landets grenser.

Et viktig punkt i den norske sikkerhetsstrategien var å vurdere hvilke styrker Sovjetunionen besatte, og hvor. Et tema forsvarssjef Johannessen gikk grundig gjennom i trusselvurderingen fra 1967. Ved

¹⁰⁸ Innst. S. Nr. 273. 1967-68, Innstilling fra forsvarskomiteén om St. meld. nr. 37, (1968).

¹⁰⁹ Stortingstidende 4568-4640. 1967-68, Til Innst. S. Nr. 273, jfr. St.meld. nr. 37, 4617 (1968).

¹¹⁰ Crockatt, *The Fifty Years War: The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991*, 207-08.

¹¹¹ Innst. S. Nr. 273. 1967-68, Innstilling fra forsvarskomiteén om St. meld. nr. 37.

¹¹² Stortingstidende 4568-4640. 1967-68, Til Innst. S. Nr. 273, jfr. St.meld. nr. 37, 4611-12.

¹¹³ Håkenstad, "Den væpnede dugnaden - totalforsvaret under den kalde krigen," 25-40.

å ha kjennskap til hvilke styrker som måtte bekjempes, var det mulig å utforme en sikkerhetsstrategi. Den tidligere utenriksministeren og arbeiderpartimannen, Halvard Lange, poengterte i sitt innlegg under forhandlingene alvorligheten av den sovjetiske maritime styrken. Han så ingen grunn til at Sovjetunionen skulle ha en sterk marine, ettersom den ikke trengtes for å sikre kommunikasjon på tvers av Warszawapaktlandene, slik som NATO kunne argumentere for. Lange så derfor flåtestyrken som et potensielt tegn på en aggressiv holdning. Herman Pedersen, også fra Arbeiderpartiet, hadde en litt annen vinkling på den saken. Han hevdet at det ikke fantes bevis for at de sovjetiske styrkene var opprettet for offensive formål. Pedersen var like vel ikke helt blindt for hvem Norge var nabo med. I sitt innlegg presenterte han et sentralt poeng for Norges sikkerhetsstrategi og -politikk:

Også i områder nær vårt territorium har Sovjetunionen store styrker. Begivenhetene for noen dager siden kan bekrefte det. ... Så lenge vi er nabo til en supermakt, vil vi måtte akseptere at supermakten er oss militært totalt overlegen. ... Vi vil aldri kunne bygge opp et forsvar sterkt nok til å motstå angrep alene. Men det er jo nettopp dette vi har tatt konsekvensen av i vår sikkerhetspolitikk.¹¹⁴

Begivenheten han nevner er den sovjetiske styrkedemonstrasjonen som hadde funnet sted elleve dager tidligere. Og den er en del av sentrale faktorene som påvirket forsvarsplanleggingen sommeren 1968. Og det er det som gjør akkurat denne forsvarsplanen så interessant. Av den grunn trenger vi å ta i betraktning hva som skjedde sommeren 1968.

Sommeren 1968

Hendelsen Herman Pedersen refererte til var det som i ettertiden ble referert til som den sovjetiske styrkedemonstrasjonen.¹¹⁵ Den 7. juni våknet de norske grensevaktene opp til en sovjetisk invasjonstyrke på over 15 000 mann, 210 stridsvogner, over 500 kampvogner, 265 artilleriskyts og 1300 lastevogner. Dette var tropper som var på øvelse i området, og som under full radiotaushet hadde beveget seg helt inn til den norske grensen. På norsk side ble det utløst full alarm langs hele grensen, stillinger ble opprettet, og tiltak ble gjort for å kunne sikre destruksjon av stasjoner og hemmelig materiell. Hendelsen ble fra soldatenes side opplevd som svært alvorlig i starten. Det gjør noe med en å stirre inn i avløpet på en stridsvogn.

Fra den norske regjeringens side ble situasjonen tilsynelatende ikke tatt med største alvor. Under møtet i Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite fra den 10. juni forklarte forsvarsminister Tidemand hva som hadde foregått i Nord. Hendelsen beskrev han slik: «Det dreier seg ikke om noen uvanlige øvelser, det er den fremgangsmåte man har gått fram på i mange år. Det kan være rimelig å anta at dette er skremsepolitikk»¹¹⁶ Det var flere grunner til at dette var hans tolkning. Først og fremst hadde forsvarsminister Tidemand blitt advart av den sovjetiske forsvarsministeren Andrej Gretsjo under et møte i Moskva året før. På møtet advarte Gretsjo at dersom forsvarsministeren ikke avlyste de planlagte NATO-øvelsene Polar Express og Polar Ice i Nord-Norge, ville Sovjetunionen se seg nødt til å reagere.¹¹⁷ Dessuten befant fremdeles NATO-styrkene seg i Norge da den sovjetiske styrken rykket inn mot den norske grensen. Dersom en invasjon faktisk var i anmarsj, så ikke forsvarsministeren for seg at den invaderende staten ville kaste bort overraskelsesmomentet med å ikke rykke helt inn med en gang, og invasjonen ville heller ikke foregått mens allierte styrker befant

¹¹⁴ Stortingstidende 4568-4640. 1967-68, Til Innst. S. Nr. 273, jfr. St.meld. nr. 37, 4622-23.

¹¹⁵ Hendelsen kan leses mer om i Øyvind Stranna Larsens bok 'Som en fiende mot Norge' fra 2018.

¹¹⁶ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, Møte den 10. juni 1968, Redegjørelse av forsvarsminister Grieg Tidemand om situasjonen ved grensen mot Sovjet, 5 (1968).

¹¹⁷ Øyvind Stranna Larsen, *Som en fiende mot Norge, Den sovjetiske oppmarsjen mot norsk grense i juni 1968* (Kongsberg: Sunnegrenda forlag, 2018), 79-92.

seg i umiddelbar nærhet.¹¹⁸ Styrkedemonstrasjonen ble derfor ikke vurdert til å være annet enn et nytt forsøk på sovjetisk trusseldiplomati.¹¹⁹ Hendelsen hadde like vel en effekt. Den viste tydelig de betydelige styrkene Sovjetunionen kunne plassere på grensen uten videre forvarsel, og hvor kort tid det ville ta. Og dersom ikke det var bevis nok, så ble det bevist på nytt knapt en måned etter.

Den 5. juli startet den sovjetiske marineøvelsen Sever, den desidert største sovjetiske marineøvelsen noen gang dokumentert utenfor Norge. Under øvelsen ble en enorm styrke samlet i Barentshavet, hvor de simulerte et angrep. Styrkene bestod av 84 overflateskip, og trolig 30 ubåter, samt flere forskjellige typer fly. Selv om dette var en imponerende ansamling, var amfibiefartøyene de som vakte mest oppsikt. Dette var første gang at landgangsfartøy ble inkludert i en offensiv øvelse.¹²⁰ Fartøyene sin del av øvelsen var ikke videre oppsiktsvekkende, da de kun satte i land styrker omtrent 70 km fra den norske grensen. Det som var oppsiktsvekkende var at Sovjet hentet disse amfibiekjøretøyene helt fra Østersjøen, og forflyttet dem langs den norske kysten opp til Kola-halvøya, kun for en øvelse. Denne forflyttingen har blitt vurdert til å være et bevisst forsøk på å vise mobiliteten den sovjetiske marinen hadde.¹²¹ I Ishavsflåten var det egne amfibiekjøretøy, så det var ingen reell grunn til å skulle forflytte styrkene fra Østersjøen. Det er en mulighet at den sovjetiske ledelsen ønsket å undersøke hvor langt fartøyene kunne reise, men en mobilitetsdemonstrasjon fremstår som mer troverdig.

Fra starten av 60-tallet hadde den norske regjeringen holdt et øye på flåten, da den sakte med sikkert ble sovjets største flåte. Selv om flåten i seg selv ikke trengte å utgjøre en trussel, gjorde oppbyggingen at Norskehavet kunne bli en potensiell krigsarena for stormaktene.¹²² Sammen med en generell utbygging av styrker på Kolahalvøya ble vurdert til å være en trussel mot norsk sikkerhet.¹²³ Av den grunn ble Sever absolutt et faresignal for den norske regjeringen.

Disse to sovjetiske øvelsene, tett opp til norsk grense sto som to eksempler på hvordan den sovjetiske hæren kunne operere i en potensiell krig som involverte Norge. Alene var de ikke nødvendigvis truende, men når øvelsene kombineres med hva vi i dag vet skjedde en måneds tid etter, blir øvelsene mer interessante. Denne formen for trusseldiplomati var ikke uvanlig for Sovjetunionen.¹²⁴ Og det var trolig slik de ble oppfattet, ikke som direkte trusler, men som indirekte advarsler mot hva det sovjetiske samveldet var kapable til. Dette gjaldt for begge hendelsene.

Begge ganger var det omstendigheter som gikk imot en faktisk invasjon. I juni var det NATO-styrker i Norge, som ville gjort en invasjon særdeles dårlig planlagt. Og det faktum at de stoppet før de krysset grensen tydet også på bare trussel, fremfor et ønske om invasjon. I juli var øvelsen for det første varslet om i sovjetiske aviser.¹²⁵ Og for det andre fremstår det unaturlig å samle Ishavsflåten, den største flåten, samt deler av Østersjøflåten i Nord-Norge for et lokalt angrep på Norge, da et slikt angrep ville utløst en større krig mellom Warszawapakten og NATO. Av den grunn førte ikke øvelsene til noen direkte tiltak fra norsk side, men de bidro til revurderinger i det lange løp. De gav

¹¹⁸ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, Møte den 10. juni 1968, Redegjørelse av forsvarsminister Grieg Tidemand om situasjonen ved grensen mot Sovjet, 4-5.

¹¹⁹ Etterretningsrapport 3/69, Sovjetisk aktivitet i grenseområdet juni 1968, (1968).

¹²⁰ Øyvind Stranna Larsen, "Øvelse Sever 1968: Største sovjetisk/russiske marineøvelse utenfor Norge til nå?," *Norsk militært tidsskrift* 189, no. 1 (2020): 53-54.

¹²¹ Nicholas George Shadrin, *Development of Soviet maritime power* (Doctor of Philosophy The George Washington University 1972), 244-45.

¹²² Tamnes, "Småstatsrealisme i 70 år", 52.

¹²³ Tamnes and Eriksen, "Norge og NATO under den kalde krigen," 15-16.

¹²⁴ Tamnes and Eriksen, "Norge og NATO under den kalde krigen," 15-16.

¹²⁵ Larsen, "Øvelse Sever 1968: Største sovjetisk/russiske marineøvelse utenfor Norge til nå?," 53-54.

også den norske regjeringen en mulighet til å vise at Norge ikke ville vike fra sin post uansett hvilken trusseldiplomati Sovjet førte.

Mens øvelsene pågikk rundt Norges grenser, var det strømninger i Øst-Europa som opptok Sovjetunionens oppmerksomhet i større grad. Da den reformvennlige Alexander Dubček ble valgt inn som partileder for det Tsjekkoslovakiske kommunistpartiet (KSC) i januar 1968, dette iverksatte det vi kaller Praha-våren, som i realiteten var Tsjekkoslovakias ferd tilbake til sine demokratiske tradisjoner.¹²⁶ Reformene ble gradvis innført etter maktovertakelsen og innebar blant annet å fjerne sensur på media, tillate uorganiserte, politiske «klubber», samt å fjerne de tradisjonelle kommunistiske lederne i landet.¹²⁷ Praha-våren ble starten på Tsjekkoslovakia-krisen i 1968.

Fra sovjetisk side ble utviklingen vurdert til å være en trussel av flere grunner. Først og fremst var tsjekkernes uttalte motto var «sosialisme med et humant ansikt» en konflikt mot den sovjetiske tolkningen av kommunismen.¹²⁸ Sovjetunionen var alt i konflikt med Maos kommunistiske Kina over hvem som skulle være det ledende kommunistiske landet, med den riktige ideologien.¹²⁹ Av den grunn så den sovjetiske ledelsen på ethvert skritt vekk fra den sovjetiske kommunismen som en trussel mot deres ideologi og makt. Dessuten skulle tsjekkernes form for sosialisme være mer egnet for internasjonal handel og samarbeid med industrialiserte land.¹³⁰ Noe som bidro til å skape en frykt for at Tsjekkoslovakia ville gå tapt til kapitalismen. Tiltak ble derfor iverksatt av den Sovjetiske ledelsen. Etter gjentatte mislykkede forsøk på å få Dubček til å trekke tilbake reformene, kom den sovjetiske ledelse frem til at en invasjon var nødvendig. Den 20. august 1968 gikk en hær med sovjetiske, bulgarske, polske og ungarske soldater inn i Tsjekkoslovakia.¹³¹ Dette satte en stopp for Tsjekkoslovakia sine reformer, og Praha-våren ble avsluttet.

Alene ville ikke disse hendelsene nødvendigvis ha noe å si for den norske forsvarspolitikken. Det er først når erfaringen fra alle tre kombineres at de blir signifikante. Først fikk den norske regjeringen et bevis på hvilke styrker Sovjetunionen på kort tid kunne iverksette mot den norske grensen. Deretter det det vist hvilken mobilitet den sovjetiske hæren faktisk hadde gjennom en hurtig invasjon av Tsjekkoslovakia. Dessuten ble det bevist ovenfor NATO at Sovjetunionen faktisk var villige til å gjennomføre væpnede angrep mot andre land. Disse faktorene kombinert, gjør at vi trenger å undersøke hvordan de norske forsvarsplanene ble endret etter august 1968.

¹²⁶ Valenta, *Soviet Intervention in Czechoslovakia 1968, Anatomy of a Decision* 11.

¹²⁷ Kramer, "The Prague Spring and the Soviet Invasion in Historical Perspective," 39.

¹²⁸ Valenta, *Soviet Intervention in Czechoslovakia 1968, Anatomy of a Decision* 12.

¹²⁹ Bischof, Karner, and Ruggenthaler, "Introduction," 24.

¹³⁰ Mary Heimann, *Czechoslovakia, The State that Failed* (New Haven: Yale University Press, 2009), 229-30.

¹³¹ Litteraturen og kildene er ikke enige hvor vidt Øst-Tyskland bidro i denne invasjonen eller ikke.

Kapittel 3 – De norske reaksjoner på krisen

Forsvarsplanene skal speile både de internasjonale strømningene og det overordnede strategiske målet. For å legge til rette for begge disse faktorene trenger forsvarsplanene å være fleksible nok til å følge strømningene, samtidig som de ikke åpner for panikkpregete endringer. Det er akkurat det som skjer sommeren 1968, og det er disse endringene vi trenger å undersøke her. Hvilke vurderinger gjorde Regjeringen og Stortinget når de internasjonale strømningene endret seg, og hvordan ble det jobbet for å reagere uten å være styrt av impulser og panikk.

Forsvarspolitikken til en stat henger i stor grad sammen med utenrikspolitikken gjennom at de begge virker inn på hverandre.¹³² Av den grunn trenger vi å undersøke både hvordan den norske regjeringen reagerte på invasjonen i form av utenrikspolitiske- så vel som forsvarspolitiske avgjørelser. Vi skal derfor i dette kapitlet først undersøke hvordan utenrikspolitikken endrer seg etter sommerens hendelser. For å finne ut av dette ser vi til utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse for stortinget i oktober 1968. Her vil vi undersøke hvilke holdninger og meninger stortingsrepresentantene fremhevet om Norges reaksjon mot Sovjetunionen, og hvordan de mente hendelsen burde påvirke den norske-sovjetiske relasjonen.

Etter det skal vi undersøke først hvordan forsvarsplanene ble forslått endret. Utkastet fra 1967 var i stor grad blitt akseptert slik det var, men det ble foreslått visse endringer knyttet til tidsplanen for ulike oppgraderinger og en ny styrkefordeling. Flere investeringer var lagt opp til å skulle gjennomføres utover 70-tallet, og mange av disse ble skjøvet fremover.

Til slutt skal vi undersøke hvordan Stortinget forholdt seg til de foreslåtte endringene. Her er det primært brukt kilder fra Stortingstidende, ettersom disse gir oss en innsikt i hvor de ulike representantene var uenige. Dette kan gi oss en innsikt i hvilke vurderinger som faktisk var gjort, og hvilke vurderinger som talte for og imot endringer.

Utenrikspolitikken etter Tsjekkoslovakia-krisen

Blant Regjeringen og Stortinget var det stor enighet om at det som var skjedd i Tsjekkoslovakia var galt, og de var enige om at dette måtte vises både ovenfor Tsjekkoslovakia og Sovjetunionen. Da den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite møttes den 22. august ble det utformet et offentlig skriv som skulle uttrykke en felles mening fra den norske stat. Her stod det at nyheten hadde blitt mottatt med «dyp forferdelse», og at arbeidet for avspenning og større samarbeid som var i gang i Europa hadde fått et alvorlig tilbakeslag.¹³³ For å vise at det var alvor i uttalelsen ble planlagte møter med representanter fra de deltagende statene, som Aleksej Kosygin og Tjodor Sjikov, statsministerene i Sovjetunionen og Bulgaria, utsatt på ubestemt tid. Forsøk fra den sovjetiske ambassadøren Sergej Romanovski på videre samarbeid mellom Sovjetunionen og Norge, ble også avslått inntil videre.¹³⁴ Disse reaksjonene fremstår mer som symbolske reaksjoner, eller noen som skulle hindre eller stoppe noe som helst. Noe som også er forståelig, da de norske myndighetene i mange år hadde arbeidet for samarbeid og dialog med Sovjetunionen, og av den grunn ikke ville miste at de hadde jobbet for.¹³⁵ Symbolske tiltak ble derfor gjort, slik at den norske stat kunne vise at de tok avstand fra invasjonen.

¹³² Maaø, *Vitenskap for politikk? Systemgruppen ved Forsvarets forskningsinstitutt og norsk forsvarspolitik fra 1950 til 1980*, 37.

¹³³ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, Møte 22. august, Orientering om situasjonen i Tsjekkoslovakia, (1968).

¹³⁴ Tamnes, *NATO's og Norges reaksjoner på Tsjekkoslovakia-krisen 1968*, 40.

¹³⁵ Holtsmark, *Naboer i frykt og forventning, Norge og Russland 1917-2014*, 405-07.

Umiddelbart etter invasjonen fikk statsminister Borten overlevert en melding fra den sovjetiske ledelsen hvor de forklarte at intervensjonen i Tsjekkoslovakia ble gjort for å sikre freden i Europa. Og at dette kun var en aksjon rettet mot Tsjekkoslovakia og ikke et hvilket som helst land. Av den grunn skulle ikke invasjonen oppfattes som en potensiell trussel mot Norge.¹³⁶ Arbeid for å betrygge Norge, og legitimere invasjonen ble fortsatte utover i 1969. I et møte mellom ambassadør Romanovski og det norske utenriksdepartementets statssekretær, Frithjof H. Jacobsen, holdt sovjetene fortsatt fast ved at de hadde reddet Tsjekkoslovakia, mens det fra norsk side fortsatt ble holdt fast ved at det var en krenkelse av tsjekkoslovakisk suverenitet.¹³⁷ Romanovski var hele tiden tydelig på at alt hva Sovjetunionen foretok seg, var rene reaksjoner på hva andre stater foretok seg. Oppmarsjen i juni var en reaksjon på NATO-øvelser, og Tsjekkoslovakia-krisen var en reaksjon på skiftninger de så som tegn på en endret maktbalanse i Europa – som de mente ville føre til en ny storkrig.¹³⁸ At sovjetiske representanter forsøkte å endre meningen til andre stater var ikke noe nytt, da de norske politikerne hadde opplevd dette i større grad helt siden Norge ble medlem av NATO. Det er derfor ikke overraskende at de norske politikerne ikke var helt overbevist av disse påstandene.

Innad på Stortinget var det uenigheter for hva Tsjekkoslovakia-krisen faktisk betydde. To grupperinger dannet seg, en som vurderte invasjonen til å være en trussel mot NATO og en som mente at dette kun var et østlig anliggende, og som av den grunn mente at det helhetlige bildet ikke burde endres.

Lars Leiro fra Senterpartiet var av den oppfatning at invasjonen ikke burde endre det europeiske sikkerhetsbildet. Invasjonen burde absolutt bli tatt i betraktning av NATOs ledere, men det var fortsatt et østlig anliggende. Slik han så det ville den beste taktikken være å holde kursen i NATO, og la de østlige landene befri seg selv. Arbeiderpartiets Finn Moe gikk sterkere ut i sin argumentasjon, og hevdet at invasjonen ikke viste Sovjetunionens villighet til å angripe andre, ikke-østlige land. For å bygge opp argumentet sitt påpekte han den totalødeleggende effekten en ny krig ville ha fått. På grunn av de teknologiske fremskrittene i verden, så han det som usannsynlig at det ville komme en ny storkrig. Moe argumenterte videre ved å poengtere USA sin milde reaksjon på invasjonen var grunnet i en frykt for å utløse en storkrig.¹³⁹ USAs milde reaksjoner hevdet Henry Kissinger at handlet om at USA hadde sett en diplomatisk åpning, da invasjonen gjorde at kommunismen mistet sin appell for resten av verden.¹⁴⁰ Med andre ord, fraværet av sterke reaksjoner kan ha vært et forsøk på å utnytte en mulighet for å la kommunismen bli svekket av Sovjets egne handlinger, og ikke av en frykt for en storkrig.

Utenriksminister Lyng var blant de som gikk hardt ut mot fra Sovjetunionens handling. At invasjonen av Tsjekkoslovakia kun gjaldt den sosialistiske blokk, var en argumentasjon han rett og slett ikke kunne godta.

«Når en stormakt med militære midler tiltvinger seg kontrollen over en liten nasjon i hjertet av Europa, kan man ikke argumentere med at dette er en begivenhet som bare angår en gruppe nabostater eller allierte. Det er en sak som

¹³⁶ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, Møte 22. august, Orientering om situasjonen i Tsjekkoslovakia.

¹³⁷ RA/S-1005/D/Db/L0295, Ambassadør Romanovski hos statssekretær Jacobsen, 18. oktober 1968, (1968)

¹³⁸ RA/S-1005/D/Db/L0295, Notat. Ambassadør Romanovski hos Utenriksminister Lyng, 8. november 1968, Forholdet mellom Norge og Sovjetunionen (1968).

¹³⁹ Stortingstidende 385-464. 1968-69, Utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse i Stortingets møte den 24. oktober 1968, 390-411 (1968).

¹⁴⁰ Kissinger, *Diplomacy*, 704.

kan få de alvorligste refleksvirkinger for en hel verdensdel, og som angår en hel verden.»¹⁴¹

Utenriksministeren gikk videre i sin utredelse med å presisere hovedpunktene NATOs politikk bygde på. En felles sikkerhets- og militærpolitikk som skulle gi medlemsstatene en garanti for deres selvbestemmelsesrett og integritet. Samt en utenrikspolitikk som skulle ta sikte på å skape stabile forhold i Europa og atlanterhavsområdet. Som følge av Tsjekkoslovakia-krisen hadde Sovjetunionen vist en politisk vilje til å bruke væpnet makt, og premissene for NATO sin politikk måtte nå revurderes.¹⁴² Statsminister Borten uttrykte støtte for denne tankegangen i et intervju med *Aftenposten*. Statsministeren poengterte at ved å ta i bruk væpnet makt, hadde Sovjet vist at det var maktpolitikk som var sentralt for dem, ikke avspenning. Dette medførte en stor usikkerhet knyttet til intensjonen bak enhver sovjetisk handling.¹⁴³ Det var denne usikkerheten som gjorde at NATO trengte å revurdere sin politikk. Kunne løfter om avspenning nå bli trodd, kunne fremtidig samarbeid bli gjennomført?

Selv om Sovjet hadde vist sin evne og vilje til å bruke makt, vek ikke den norske politikken fra sitt langsiktige mål. Utenriksminister Lyng uttalte under en redegjørelse om Øst-Vest-forhandlingene for Stortinget i 1969, at avspenning fremdeles det eneste langsiktige målet med en gevinst for begge partene.¹⁴⁴ Gjennom denne uttalelsen ser vi kontinuiteten i den norske politikken. Det langsiktige målet til Norge, fred, skinner alltid gjennom i politikken. Tilsynelatende uavhengig av hva de andre partene foretok seg.

Sommerens hendelser var noe flere av representantene kom inn på i stortingsforhandlingen den 29. oktober. Og flere av dem knyttet hendelsene opp mot Tsjekkoslovakia-krisen. Paul Thyness fra Høyre hevdet at lenge før invasjonen hadde Sovjets oppbygging av Ishavsflåten blitt vurdert til å være gjort med offensive hensikter.¹⁴⁵ Dette var et poeng Halvard Lange hadde kommet inn på i forhandlingen rundt Stortingsmelding nr. 37 noen måneder tidligere. Lange hevdet at NATOs marinestyrke var nødvendig for oversjøisk kommunikasjon mellom medlemsstatene, en argumentasjon Sovjetunionen ikke kunne bruke. Med landforbindelse mellom alle landene i Warszawapakten mente Lange at det ikke var annet bruk for en sterk flåte enn angrep.¹⁴⁶ Ved å poengtere flåtens offensive hensikter later det til at Thyness koblet invasjonen opp mot flåteutbyggingen, en kobling som kan fremstå noe uklar. Ishavsflåten tok ikke del i invasjonen av Tsjekkoslovakia, så dersom Thyness så en sammenheng mellom utbyggingen og invasjonen, kan det tyde på at han fryktet et større angrep.

Forsvarsminister Tidemand trakk også inn sommerens hendelser, uten å gå inn på hvor vidt dette var starten på et større angrep eller ikke. Forsvarsministerens fokus lå på hva de sovjetiske øvelsene hadde å si for norsk sikkerhet. Opprustningen av flåten var ifølge forsvarsminister Tidemand et produkt av den globale maktbalansen, og derfor ikke nødvendigvis en trussel mot Norge.¹⁴⁷ Opprustningen var like vel noe som måtte tas i betraktning. Venstremannen Ola Kveli, som i

¹⁴¹ Stortingstidende 358-365. 1968-69, Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministren, 24. oktober 360 (1968).

¹⁴² Stortingstidende 358-365. 1968-69, Utenrikspolitisk redegjørelse av utenriksministren, 24. oktober 358-61.

¹⁴³ "Borten: Ren maktpolitikk bak Sovjets handlinger," *Aftenposten* (Oslo), 16. oktober 1968.

¹⁴⁴ RA/S-6794/D/Da/Dab/L1660, Utenriksministerens redegjørelse i Stortinget 13. november, 1969, Omtale av forberedelsene til Øst/Vest-forhandlinger, (1969).

¹⁴⁵ Stortingstidende 385-464. 1968-69, Utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse i Stortingets møte den 24. oktober 1968, 456.

¹⁴⁶ Stortingstidende 4568-4640. 1967-68, Til Innst. S. Nr. 273, jfr. St.meld. nr. 37, 4601-02.

¹⁴⁷ Stortingstidende 385-464. 1968-69, Utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse i Stortingets møte den 24. oktober 1968.

perioden satt i forsvarskomiteén, later til å ha hatt en annen holdning. Under Venstres Stortingsmøte i november 1968 hevdet Kveli at det ikke var Tsjekkoslovakia-krisen, men den sovjetiske flåteaktiviteten som lå til grunne for endringene i forsvarsplanen.¹⁴⁸ Dette er ikke en holdning jeg har funnet noen spor av bevis for i andre kilder.

Forsvarsministeren uttalte utad at forsvaret skulle alltid bli bygd på de faktiske forholdene, ikke antatte intensjoner. De sovjetiske øvelsene som ble holdt på grensen til Norge ble naturlig nok sett i sammenheng med invasjonen av Tsjekkoslovakia, hvor det hadde blitt vist hvor raskt styrkene kunne gå fra øvelse til invasjon. Samt hvor utstrakt mobilitet Sovjetunionen faktisk hadde med både flåten og luftforsvaret. Den største bekymringen forsvarsminister Tidemand uttrykte til dette var at de sovjetiske øvelsene var holdt som offensive øvelser, fremfor de defensive som Norge og NATO sine øvelser.¹⁴⁹ Forsvarsministerens holdning til oppbyggingen av den sovjetiske marinen fremstår som mye mer pragmatisk enn Lange og Thyness sin. Det er et velkjent faktum at den kalde krigen var et produkt av en opprustningsspiral. Med andre ord, dersom det var slik Tidemand hevdet, at det rundt 1968 var en skjevfordeling i den globale maktbalansen, så er det forståelig at Sovjetunionen ønsket å dytte balansen tilbake i sin favør. Dette bringer oss til det norske forsvaret. Hvordan skulle forsvaret endres til å møte det nye trusselbildet?

Det norske forsvaret etter Tsjekkoslovakia-krisen

Invasjonen av Tsjekkoslovakia utløste ingen store, umiddelbare reaksjoner i det norske forsvaret. Den umiddelbare reaksjonen var i stor grad lik den under Cubakrisen. Rutiner og planer ble gjennomgått, soldater og offiserer ble kalt inn fra perm og ferie, samt at operasjonsrom ble opprettet.¹⁵⁰ Senere i august ble også vaktholdet langs grensen økt noe, men det var ingen voldsom økning. Rett før invasjonen hadde det blitt gjennomført en generell økning i beredskapen, så det var ikke et behov for store endringer.¹⁵¹ Selv om de umiddelbare reaksjonene ikke var nevneverdig interessante så gir de et bilde på hvilken trusselvurdering som var blitt gjort. Norge var ikke i umiddelbar fare, men det var like vel et behov for å revurdere sikkerhetsstrategien til Norge.

Kort tid etter invasjonen mottok Regjeringen et skriv av forsvarsminister Tidemand og forsvarssjef Johannessen, hvor de presenterte en rekke tiltak som kunne løfte Norges forsvarsevne.¹⁵² Slik de så det viste invasjonen av Tsjekkoslovakia at Norge ikke ville kunne stå imot en lignende invasjon. Tiltakene var sentrert rundt utbedring av forsvarsevnen i Finnmark, et økt sjø- og luftforsvar og flere transportfartøyer for økt mobilitet. Forslagene bygget på to sentrale erfaringer det norske forsvaret trakk ut av Tsjekkoslovakia-krisen.

Tiltakene bygget erfaringene om de sovjetiske styrkenes høye mobilitet, og den korte varslingstiden som ble gitt på forhånd. Under stortingsforhandlingene i oktober sammenlignet forsvarsminister Tidemand erfaringene Norge hadde med sovjetiske øvelser langs egen grense, med invasjonen av Tsjekkoslovakia.¹⁵³ Under NATOs statsrådsmøte et par uker etter, uttrykte forsvarsministeren hva han følte om situasjonsutviklingen.

¹⁴⁸ Tamnes, *NATO's og Norges reaksjoner på Tsjekkoslovakia-krisen 1968*, 59.

¹⁴⁹ Stortingstidende 385-464. 1968-69, Utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse i Stortingets møte den 24. oktober 1968, 428-31.

¹⁵⁰ RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028/0001, Uten tittel, notis om militære tiltak, (1968).

¹⁵¹ Tamnes, *NATO's og Norges reaksjoner på Tsjekkoslovakia-krisen 1968*, 29-50.

¹⁵² RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028/0001, Forsvarstiltak som bør overveies i den nåværende situasjon, 25. september 1968, (1968).

¹⁵³ Stortingstidende 385-464. 1968-69, Utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse i Stortingets møte den 24. oktober 1968, 428-31.

I feel that the concentration of the soviet forces in Eastern Europe, the increased number of options available to the Soviet Union, and the unpredictability of the soviet intentions must form an important part of basis on which we today are going to form our views [...] I feel the soviet maritime buildup, including the amphibious potential, should cause us grave concern ...¹⁵⁴

Sitatet viser tydelig hvordan invasjonen ble tatt alvorlig, ikke i form av en direkte trussel, men i form av potensialet for en fremtidig trussel. Det var like vel viktig for både NATO og Norge ikke å ta forhastede konklusjoner når det kom til utbyggingen av forsvaret. Som forsvarsministeren sa rett etter invasjonen, på et stevne for Høyre, «et forsvar kan ikke improviseres. Det kan ikke brukes som et trekkspill».¹⁵⁵ Selv om invasjonen ble tatt alvorlig skulle den ikke hendelsen endre det norske forsvaret, men den skulle brukes til å vurdere hvilke endringer som burde bli gjort. Forsvaret trengte fortsatt å være nøye planlagt, og ikke basert på forhastede konklusjoner.

For å øke forsvarsevnen i Finnmark ble det vist til forslaget fra forsvarsplanen om å endre førstegangstjenestemønsteret.¹⁵⁶ Ved å legge om til lengre aktiv tjeneste kunne det raskt tilsettes flere soldater i nord-områdene. Forsvarssjef Johannessen foreslo en tilføring til forsvarsverket i Porsanger på 400 mann, en stridsvognstropp og et feltartilleribatteri.¹⁵⁷ Målet med økningen var å ha et såpass sterkt forsvar i Nord at «hvis det skal nedkjempes må det innebære en så kraftig og langvarig sovjetisk innsats at det ikke kan tolkes som annet enn regulære krigshandlinger».¹⁵⁸ Frykten for at et sovjetisk angrep skulle kunne skjules under en øvelsesstyrke hadde alt blitt vurdert i utkastet til forsvarsplanen fra 1967.¹⁵⁹ Så tanken var i seg selv ikke noe nytt. Forskjellen var at det nylig hadde blitt bevist at dette var en potensiell taktikk de sovjetiske styrkene benyttet seg av. Sentralt i denne vurderingen stod trolig også styrkedemonstrasjonen fra juni. Den hadde vist klart og tydelig hvilken styrke Norge kunne forvente å bli møtt med ved en reell invasjon.

Etter Tsjekkoslovakia var det blitt klart at de sovjetiske styrkene kunne forflytte seg raskt inn i en fremmed stats territorier. Dette var noe de gjorde ved å sende inn flystøtte så vel som bakkestyrker.¹⁶⁰ Med en oppgradering på de norske bakkestyrkene var det forventet å kunne øke holdetiden på bakkenivået, men det norske forsvaret var fortsatt sårbare fra luften. I trusselvurderingen fra 1967 hadde Johannessen poengtert at Norge var sårbart mot et luftangrep.¹⁶¹ For å motarbeide denne sårbarheten ble det foreslått å oppgradere luftvernet i de nordlige basene med kanoner, raketter, dekningshangarer og kamuflasje.¹⁶² Det var også ønskelig å hente jagerbombefly fra Sør-Norge opp til Bardufoss.

¹⁵⁴ RA/S-1005/D/Db/L0295, NATO's statsrådsmøte 14.-16. november 1968, Forsvarsminister Grieg Tidemands innlegg (1968). Understrekingen i teksten er hentet fra det originale dokumentet, og det later til at det var statsminister Borten som hadde markert de viktige punktene i teksten.

¹⁵⁵ "Hvor ville vi stått uten forsvarsallianse i vest?," *Aftenposten* (Oslo), 26. august 1968.

¹⁵⁶ RA/RAFA-1942/1/D/Da/L0122a/0002, Forsvarets langtidsplan 1969-75, 1967-utgaven (1967).

¹⁵⁷ RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028/0001, Forsvarstiltak som bør overveies i den nåværende situasjon, 25. september 1968, (1968).

¹⁵⁸ RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028/0001, Forsvarstiltak som bør overveies i den nåværende situasjon, 25. september 1968, (1968).

¹⁵⁹ RA/RAFA-1942/1/D/Da/L0122a/0002, Forsvarets langtidsplan 1969-75, 1967-utgaven (1967).

¹⁶⁰ Stortingstidende 385-464. 1968-69, Utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse i Stortingets møte den 24. oktober 1968, 428-31.

¹⁶¹ RA/RAFA-1942/1/D/Da/L0122a/0002, Forsvarets langtidsplan 1969-75, 1967-utgaven (1967).

¹⁶² RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028/0001, Forsvarstiltak som bør overveies i den nåværende situasjon, 25. september 1968, (1968).

For å sikre seg mot den økte maritime trusselen ble det i 1968 også foreslått etablering av flere kystartillerikanoner fra Porsanger og ned til Bodø. Norges torpedolager ble også anbefalt erstattet, da de torpedoene norske ubåter hadde tilgjengelig var rester fra de tyske lagrene etter krigen.¹⁶³ Gjennom Flåteplanen fra 1960 fikk sjøforsvaret midlene til å oppgradere utstyret som var blitt brukt siden krigen.¹⁶⁴ Dette betyr at selv om Tsjekkoslovakia-krisen kan ha vært en katalysator for en utbedring innen ammunisjon, så var det uansett en oppgradering i kortene. Det later til at det kun var et tidsspørsmål før endringene ble gjennomført, og at krisen bare skjøyv endringen fremover.

Det ble tydelig etter Tsjekkoslovakia-krisen at det norske forsvaret per august 1968 ikke var mobile nok til å kunne stå imot en invasjon.¹⁶⁵ Det ble av den grunn foreslått to sentrale tiltak for å øke mobiliteten i den norske hæren. Forsvarssjef Johannessen kom ikke med noen ny analyse, men rettet oppmerksomheten mot antallet helikoptre i nord.¹⁶⁶ Han forslo derfor å fremskyve investeringen i en helikopterpark i Tromsø fra perioden 1971/75 til 1968/71. Helikoptre sammen med en økt investering i landgangsfartøyer for marinen skulle bidra til at det var mulig for den norske hær å flytte nok soldater til fronten. Dette viser oss at den grunnleggende oppfatningen fra 1945 fortsatt var gjeldene i 1968.

En viktig del av oppgraderingene som trengtes var innenfor bygg og anlegg. For å skulle ta imot forsterkninger i de nordlige områdene trengtes det en kraftig oppgradering av både brakker, messer og verksteder.¹⁶⁷ Det ble bedt om en økning på 100 millioner fordelt utover femårsperioden. Av disse millionene, skulle en tredel av dem bli brukt på bygg og anlegg, og resten til materielle anskaffelser.¹⁶⁸ For å sette økningen i perspektiv betød dette et 0,8 prosent tilskudd til det eksisterende budsjettet.¹⁶⁹ Denne bestillingen åpner opp for et sentralt spørsmål. Først og fremst er det besynderlig at det ikke har blitt gjort tidligere. Det norske forsvaret hadde lenge bygd på ideen om at NATO-styrker ville bistå i Nord-Norge, så hvorfor var ikke forholdene lagt til rette tidligere?

I forslagene for hvilke forsvarstiltak som burde overveies nevenes det at de 400 nye infanteristene skulle først samles i Sør-Norge før de ble sendt nordover etter et halvt års tid.¹⁷⁰ Dette var fordi det ikke var plass nok ved garnisonene i nord til de nye soldatene, noe som igjen peker på et problem. Dersom en nytilføring av litt over 400 soldater var et problem, hvor skulle potensielle NATO-styrker plasseres ved en faktisk krig? Tidligere forsvar hadde ikke nødvendigvis det samme behovet for å kunne huse NATO-styrker, da et angrep i teorien ville føre til atomkrig. I 1968 var fleksibel respons den offisielle forsvarsdoktrinen for NATO, så bygg og anlegg burde ha vært oppgradert innen da.¹⁷¹ Igjen ser vi en endring som enten burde vært gjennomført tidligere, eller som i det minste burde blitt gjennomført i løpet av perioden. Så også her førte invasjonen ikke til noen drastisk endring, men heller en fremskyving av en nødvendig oppgradering.

¹⁶³ RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028/0001, Forsvarstiltak som bør overveies i den nåværende situasjon, 25. september 1968, (1968).

¹⁶⁴ Gjelsten, "Sjøforsvarets historie 1960-2010 - en kortversjon: fra kald krig til internasjonale krigsoperasjoner og ressursforvaltning", 3-12.

¹⁶⁵ Stortingstidende 385-464. 1968-69, Utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse i Stortingets møte den 24. oktober 1968, 428-31.

¹⁶⁶ RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028/0001, Forsvarstiltak som bør overveies i den nåværende situasjon, 25. september 1968, (1968).

¹⁶⁷ Tamnes, *NATO's og Norges reaksjoner på Tsjekkoslovakia-krisen 1968*, 53-54.

¹⁶⁸ St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 7. 1968-69, Om visse justeringer i forsvarsprogrammet 1969-73 og om en økning av bestillingsfullmaktene for 1969, (1968).

¹⁶⁹ St. prp. nr. 1. 1968-69, Den kongelige proposisjon om statsbudsjettet for budsjett-terminen 1. januar - 31. desember 1969, (1968).

¹⁷⁰ St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 7. 1968-69, Om visse justeringer i forsvarsprogrammet 1969-73 og om en økning av bestillingsfullmaktene for 1969.

¹⁷¹ Kissinger, *Diplomacy*, 612-14.

Endringsforslagene ble først tatt opp for stortingsforhandlinger i desember 1968, etter å ha blitt behandlet av både forsvarskomiteén og Regjeringen. Blant stortingsrepresentantene var det noe motstand mot en generell opprustning. Sentral her var Torild Skard fra Sosialistisk Valgforbund. Hun hevdet at Norge, ved å følge de militære ledernes råd, beveget seg mot en fryktbasert reaksjon.¹⁷² Ved å handle basert på frykt fremfor fornuft mente hun at Norge ville bidra til økt spenning. Hennes innlegg møtte ikke stor oppslutning blant de andre talerne, og flere tok til ordet for å motsi henne. Majoriteten latet til å stille seg bak arbeiderpartiets Trygve Bratteli sin beskrivelse av den norske politikken som uprovoserende og defensiv. Nils Hønsvald, også fra Arbeiderpartiet, trakk frem tidsperspektivet i de nye planene for å understreke hvorfor den norske forsvarspolitikken var uprovoserende.¹⁷³ Store endringer i forsvaret kom ikke til å skje før nærmere 1970, altså et og et halvt år etter invasjonen av Tsjekkoslovakia. Med en slik fremdriftsplan kunne ikke Sovjetunionen føle seg truet av Norges forsvarspolitik. Denne tankegangen finner vi igjen flere ganger gjennom starten av den kalde krigen. De norske politikerne arbeidet hardt for å sikre en politikk som fremsto som minst mulig provoserende ovenfor Sovjetunionen.

Fra kildene finner vi tilnærmet ingen bevis for at det var en frykt for en videre invasjon mot vestlige land. Under møtet i forsvarskomiteén kom de frem til at invasjonen ikke tydet på noen større trussel mot noen NATO-land, det hadde skjedd en skiftning i maktbalansen, og dette måtte tas i betraktning.¹⁷⁴ Gunnar Garbo hevdet i sitt innlegg at selv om det var en skiftning i balansen, var ingen ting endret. Ingen av hendelsene det siste halvåret hadde vist vestmaktene noe de ikke visste fra før. Garbo sa seg enig i at det norske forsvaret burde oppgraderes, men ikke som en følge av Tsjekkoslovakiainvasjonen. Det er «[...] en fundamental forskjell på de handlinger en stormakt foretar seg innad i sin egen allianse og de skritt den er rede til å ta ovenfor omverdenen ellers og ovenfor andre alliansesystemer».¹⁷⁵ Garbo sitt innlegg belyser et viktig tema, hva var egentlig endret etter invasjonen?

Paul Thyness presenterte under stortingsforhandlingene hva vi kan kalle et svar til Garbo sitt spørsmål.

*Begivenhetene i Tsjekkoslovakia har ingen direkte betydning for vår sikkerhetsmessige situasjon, unntatt på det ikke så veldig vesentlige punkt at begivenhetene der kan illustrere hvordan militære øvelser kan dekke over de forberedelser som er nødvendige for et angrep, og som ellers ville gitt offeret et visst forvarsel.*¹⁷⁶

Dette var et tankesett forsvarsminister Tidemand også hadde vært inne på under de sa ikke at dette umiddelbart var en trussel mot Norge, men at invasjonen var et bevis på hvor raskt ting kunne endre seg.¹⁷⁷ Garbo har like vel rett i at dette ikke var noe nytt. Som vi vet så hadde denne taktikken blitt vurdert alt i 1967, så invasjonen av Tsjekkoslovakia ble i realiteten kun et bevis for den situasjonen

¹⁷² Stortingstidende 1366-1413. 1968-69, Budsjett-innst. S. nr. 7 Tillegg nr. 1, jfr. St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 7, 1380-81 (1968).

¹⁷³ Stortingstidende 1366-1413. 1968-69, Budsjett-innst. S. nr. 7 Tillegg nr. 1, jfr. St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 7, 1368.

¹⁷⁴ RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028, Notat oppsatt på bakgrunn av forsvarskomiteens møte 21. november 1968, (1968).

¹⁷⁵ Stortingstidende 1366-1413. 1968-69, Budsjett-innst. S. nr. 7 Tillegg nr. 1, jfr. St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 7, 1389.

¹⁷⁶ Stortingstidende 1366-1413. 1968-69, Budsjett-innst. S. nr. 7 Tillegg nr. 1, jfr. St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 7, 1389.

¹⁷⁷ Stortingstidende 385-464. 1968-69, Utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse i Stortingets møte den 24. oktober 1968, 428-31.

som alt var blitt vurdert. Disse utsagnene skal ikke bli vurdert opp mot hverandre, for det er absolutt ikke motsetninger. Garbo presenterer like vel et svært viktig poeng. Det var ingen ting Tsjekkoslovakia-krise lærte de vestlige landene, som ikke var kjent fra før.

På Stortinget var innvendingene mot ekstra tilskudd til forsvaret for perioden stort sett sentret rundt ulike formuleringer av samme oppfattelse. Norge var ikke direkte truet, men på grunn av endringer på sovjetiske side, trengtes det også å gjennomføres endringer på norsk side. Av den grunn ble budsjettinnstillingen ble vedtatt med kun to stemmer mot. Med de nye bestillingsevnene kunne Forsvaret derfor i 1969 starte oppdraget med å utvide og styrke forsvaret av Nord-Norge, slik at den norske forsvarsevnen kunne heves.

Konklusjoner

Denne avhandlingen har undersøkt utviklingen av norsk forsvarspolitik under den kalde krigen gjennom problemstillingen; *hvordan påvirket invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 de norske forsvarsplanene for 1969-73?* Ut ifra undersøkelsen kan vi kort oppsummert si at selve invasjonen av Tsjekkoslovakia ikke hadde en stor påvirkning på forsvarsplanene for 1969-73. Det ble gjort visse endringer til forsvarsplanen, men invasjonen fungerte mer som dråpen som fikk begeret til å renne over enn begrunnelsen. Hva vi heller har sett er en kontinuerlig utvikling av forsvaret siden starten av den kalde krigen.

Gjennom starten av den kalde krigen var Norges forsvars- og utenrikspolitik preget av et stadig mer integrert samarbeid med NATO og den internasjonale verden. Denne retningen ble i realiteten startet da Norge ble medlem av De allierte under andre verdenskrig, og ble mer og mer forsterket utover den kalde krigen med medlemskap i både FN og NATO. Denne integreringen påvirket i stor grad utviklingen av den norske forsvarspolitikken.

Etter å ha erfart at Norge kunne bli ofret til fordel for kontinentet i en storkrig, valgte Regjeringen og Stortinget i 1945 å fokusere sin politikk mot stabilitet og dialog. Arbeidet med å være en brobyggende stat mellom øst og vest ble et kjennetegn på norsk politikk gjennom hele perioden vi har undersøkt, og var anerkjent fra begge blokkene. Som vi så i kapittel 1 var stabilitetstankegangen sentral i både utbyggingen av forsvaret og i Norges engasjement i NATO. Det skjedde en kontinuerlig forbedring av de norske forsvaret, men dette skjedde over tid. Selv om det på 40-tallet var en kraftig økning i forsvarsbevilgninger, endret dette ikke den grunnleggende tanken. Endringer i forsvaret skulle skje kontrollert og systematisk, fremfor panikkstyrt og hurtig. Denne holdningen handlet om å ikke provosere Sovjetunionen unødvendig og var en tankegang som er sentral i vår forståelse av hvilken påvirkning invasjonen av Tsjekkoslovakia fikk på de norske forsvarsplanene.

Da Stortinget møttes den 24. og 29. oktober 1968 var stortingsrepresentantene jevnt over enige om at invasjonen ikke betød at vestlige land var i umiddelbar fare. Det var et skille blant partiene om hvor vidt invasjonen ville føre til en ny opprustningsspiral eller ikke få noen effekt. Diskusjonen munnet like vel ut i avgjørelsen om å øke forsvarsbudsjettet med 100 millioner som skulle fordeles utover hele 5-årsperioden. Ved å legge til 20 millioner årlig fikk Forsvaret muligheten til å øke forsvarsevnen gradvis. En slik økning ville trolig vært mindre provoserende ovenfor Sovjetunionen enn en massiv økning i 1969. Det er naturligvis også et spørsmål om tilgjengelige midler i dette regnestykket. Det ville trolig være lettere å avse 20 millioner ekstra hvert år enn å avse 100 millioner et år.

De ekstra bevilgningene skulle først og fremst brukes til materielle anskaffelser som artillerikanoner, ammunisjon og transportfartøy. Tsjekkoslovakia-invasjonen hadde vist hvor hurtig de sovjetiske styrkene kunne bevege seg inn i et fremmed territorium, og av den grunn var transportfartøy helt sentralt i den nye utviklingen. Helikoptre er et av de mest effektive transportfartøyene, da de har betraktelig høyere mobilitet enn andre fartøyer. Helikoptre kunne brukes både til å flytte tropper til frontlinjen, hente sårede, skape en forsyningslinje og til å gi dekningsild. Av den grunn ble det avgjort å fremskyve bestillingen av helikoptrene til perioden 1968/71. At denne oppgraderingen skulle gå over tre år understreker Regjeringen og Stortingets tillit til at invasjonen ikke medførte noen umiddelbar trussel mot Norge.

Det var flere faktorer som påvirket endringen i forsvarsplanene. Selv om Tsjekkoslovakia var den siste faktoren og kanskje den som faktisk førte til endringene, lå det en rekke faktor forut for invasjonen. Før invasjonen brøt ut hadde de to store sovjetiske øvelsene blitt holdt tett på Norges

grenser. Disse øvelsene var sentrale erfaringer som påvirket hvordan invasjonen ble mottatt. Dessuten hadde det vært jevn utbygging de sovjetiske styrkene på Kola-halvøya gjennom hele 60-tallet. Innføringen av fleksibel respons som offisiell NATO-doktrine var også en sentral faktor som vi trenger å ta med i ligningen.

I stortingsforhandlingene ble sammenhengen mellom trusselvurderingen etter Tsjekkoslovakia-krisen og de sovjetiske øvelsene i Nord-Norge beskrevet av Tidemand. Av den grunn kan disse tre endringsfaktorene trekkes sammen. Stortingsrepresentantene trakk til stadighet frem øvelsene som en begrunnelse for sine tolkninger av invasjonen. Grunnen til det var at øvelsene hadde vist hva Sovjetunionen var kapable til å gjøre, mens invasjonen beviste at de faktisk var villige til å gjøre det.

Gjennom styrkedemonstrasjonen og marineøvelsen Sever hadde Stortinget og Regjeringen erfart hvor hurtig en sovjetisk styrke kunne forflyttes til Norges grenser. Øvelser langs Norges grenser var ikke noe umiddelbart nytt, men det var skalaen av øvelsene som aldri hadde blitt gjennomført tidligere. Før invasjonen av Tsjekkoslovakia ble styrkedemonstrasjonen trukket frem i Stortinget, men ikke som noe annet enn en påminnelse om hvilke styrker som befant seg på andre siden av grensen. Sever ble ikke diskutert før etter invasjonen på grunn av sommerferie for stortingsrepresentantene, noe som også viser hvor lite viktig den var alene. Dersom øvelsen hadde blitt vært av stor nok betydning alene, ville det blitt kalt inn til et hastemøte slik den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen gjorde både 10. juni og 22. august.

Fraværet av en direkte reaksjon på Sever kan trolig kobles til Gunnar Garbo sin refleksjon. Hva var egentlig nytt? Som flere historikere har poengtert startet det sovjetiske arbeidet med å bygge ut Ishavsflåten på starten av 60-tallet, og var innen 1967 den største sovjetiske flåten.¹⁷⁸ Både forsvarsminister Tidemand og forsvarssjef Johannessen hadde tidligere uttrykt at oppbyggingen av Ishavsflåten og de nordlige styrkene ikke var noen trussel. Utviklingen måtte naturligvis bli tatt alvorlig, og den måtte følges med på, men det utgjorde ingen trussel. Med en slik forståelse av de nordlige styrkene er det forståelig at verken Sever eller styrkedemonstrasjonen var faktorer som alene ville føre til en endring i forsvarsplanene.

Hvordan øvelsene påvirket Stortingets tolkning av invasjonen var noe Tamnes også var inne på i sin avhandling. Det later like vel til at han vektla Regjeringen og Stortingets forhold til de sovjetiske øvelsene mer enn hva jeg har funnet grunnlag for. I avhandlingen hevdet Tamnes at Norges forhold til Sovjetunionen var preget av usikkerhet gjennom hele sommeren i 1968. Dette er en holdning jeg ikke har funnet bevis for. Det var en skepsis til hva som lå bak Sovjets handlinger, men den dukket i stor grad opp etter Tsjekkoslovakia. Som vi har sett ble styrkedemonstrasjonen beskrevet som en åpenbar øvelse av forsvarsminister Tidemand, en holdning det later til at han hadde en oppslutning om i Stortinget. I forkant av Sever-øvelsen hadde sovjetiske aviser varslet om øvelsen, så den kom ikke som en overraskelse. Så selv om begge øvelsene viste kapasiteten i det sovjetiske forsvaret, så var det ikke snakk om en usikkerhet. Først da invasjonen var funnet sted var det snakk om en usikkerhet knyttet til Sovjets baktanker. Først da Tsjekkoslovakia ble invadert ble disse øvelsene vurdert på nytt.

Saxi vektla også styrkedemonstrasjonen i en større grad enn hva jeg har funnet grunnlag for. Som nevnt var den absolutt viktig i vurderingene som ble gjort sent i 1968, men den later ikke til å ha vært essensiell. Min tolkning av hans konklusjon er at Saxi fokuserte på praksisen i det nordlige

¹⁷⁸ Se Gjelsten, " Sjøforsvarets historie 1960-2010 - en kortversjon: fra kald krig til internasjonale krigsoperasjoner og ressursforvaltning", 4. og Tamnes, " Småstatsrealisme i 70 år".

forsvaret. Ved å fokusere på hvilke praktiske endringer som ble gjennomført i grenseforsvaret fremstår trolig styrkedemonstrasjonen som mer relevant enn invasjonen av Tsjekkoslovakia.

I kildene oppdaget vi at det i de første utkastene til forsvarsplanen for 1969-73 var blitt redegjort for behovet om økt ildkraft og mobilitet. Dette behovet ble også trukket frem i planen for 1964-68. Disse forslagene kan ikke begrunnes med verken de sovjetiske øvelsene eller invasjonen av Tsjekkoslovakia. De kan begrunnes med den økte sovjetiske tilstedeværelsen i Nord, men det er trolig bare en av faktorene. Av den grunn trenger vi å se til endringene i det internasjonale samfunnet før sommeren 1968, innføringen av fleksibel respons.

Da forsvarsplanen for 1964-68 ble utarbeidet var arbeidet med innføringen av fleksibel respons alt startet i NATO. Den offisielle innføringen var ikke før i 1967, men arbeidet hadde startet tidligere. I kapittel 2 trakk jeg frem et sitat fra denne forsvarsplanen: «Å bygge opp eller legge om Forsvarets organisasjon og virksomhet krever tid. [...] Regjeringen vil derfor ved kontinuerlig planlegging sikre en harmonisk utvikling uten raske omlegninger av virksomheten».¹⁷⁹ Dette sitatet forteller oss at Regjeringen hadde et bevisst forhold til utbedringer av forsvarsevnen. Den nye doktrinen krevde et sterkere konvensjonelt forsvar, noe som ville kreve en oppgradering i NATO-landenes forsvarsstyrker. Daværende utenriksminister Lange holdt tilbake oppgraderingen i 1961, men det betød ikke at det ikke kunne skje en gradvis oppgradering.

Jeg har ikke funnet konkrete beviser som sier at Borten-regjeringen gikk vekk fra Langes holdning om å holde igjen oppbyggingen av forsvaret, og de trengte heller ikke gjøre dette. Forslagene om oppgradering i førsteutkastet til forsvarsplanen var ikke drastiske på noen måte, men de økte det konvensjonelle forsvaret i Nord-Norge. Dette leder oss til et viktig punkt i vår analyse, endringene som ble gjort ved forsvarsplanen i 1968 representerte ikke noen drastiske endringer.

Tiltakene om å øke forsvarsevnen i Nord-Norge hadde startet alt i 1964 med den tidligere forsvarsplanen, og ble foreslått videreført i utkastene til den nye. Dette later til å ha blitt gjort i tråd med den generelle økningen av det konvensjonelle forsvaret i NATO. Da økningen ikke umiddelbart ble gjennomført later dette til å handle mer om økonomi enn noe annet. Det er ikke uten grunn at forsvaret ble tildelt ekstra midler årlig for å øke beredskapsevnen. Like vel endret ikke den grunnleggende tanken seg da forslagene til den nye forsvarsplanen ble presentert. Endringene som skulle gjennomføres for å øke forsvarsevnen skulle fortsatt gjennomføres over flere år.

En økning over flere år gjorde det mulig å øke forsvarsevnen uten å øke forsvarsbudsjettet mer enn absolutt nødvendig, samtidig som Norge kunne forbli lavspent ovenfor Sovjetunionen. For de norske politikerne var det fremdeles viktig å ikke foreta seg noe som kunne fremstå truende ovenfor Sovjet. Dette er en av de tydeligste kontinuitetene gjennom perioden. Selv om det foregikk oppgraderinger av det norske forsvaret gjennom hele perioden, så ble det alltid gjort på en kontrollert måte. Vi kan naturligvis ikke si at dette kun var for å ikke provosere Sovjetunionen, økonomi var også en stor faktor. Vi kan like vel si at det fremstod sentralt for stortingsrepresentantene å ikke la forsvaret fremstå som panikkdrevet.

Basert på denne forståelsen kan vi si at invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1968 påvirket de norske forsvarsplanene for 1969-73 ved å fremskyve endringer som alt var blitt vurdert nødvendige. Invasjonen var den utløsende faktoren for at disse endringene ble satt til verks, men var ikke nødvendigvis grunnen til at endringene hadde blitt vurdert nødvendig. Endringene i den nye forsvarsplanen handlet trolig i større grad om en tilpassing til den nye forsvarsdoktrinen til NATO, i

¹⁷⁹ St. meld. nr. 84. 1962-63, Hovedretningslinjer for Forsvarets organisasjon og virksomhet i tiden 1964-68, 7.

kombinasjon av den økte tilstedeværelsen av sovjetiske styrker i nord-områdene. I et større perspektiv utgjorde heller ikke denne endringen i Forsvaret noen avvikt fra kontinuiteten vi har sett fra 1945. Arbeidet om å bygge opp et mobilt, ildkraftig forsvar hadde pågått siden 40-tallet, og ble fortsatt med utover 60- og 70-tallet. Dette arbeidet ble gjort på en kontrollert måte, slik at Norge fortsatt fungere som en brobyggende stat mellom øst og vest.

Som en avsluttende kommentar vil jeg rette blikket fremover og se hva fremtidig forskning kan undersøke ut ifra mitt tema. For det første er ikke kontinuitetstemaet ferdig forsket. Per M. Norheim-Martinsen hevdet i sin artikkel at nye trusler endrer lite i norsk forsvarspolitik.¹⁸⁰ Som min avhandling har vist later det til at dette også stemte i 1968, men hvor vidt det stemmer for andre hendelser er uvisst og det kan bidra til en interessant forskning.

Annen forskning kunne tatt opp tråden der jeg mistet den. Ved å gå i arkivene og undersøke de kildene jeg ikke fikk mulighet til å lese kan det være mulig å få en bedre forståelse av hvilke vurderinger som lå bak endringen i forsvarsplanen for 1969-73. Dette er kilder fortsatt underlagt en sikkerhetsgradering, og jeg har ikke kommet over litteratur som refererer til personlige notater fra statsrådene i 1968. Tamnes hadde fordelen av å kunne intervju statsrådene personlig, så det er en mulighet at en slik undersøkelse ikke ville gitt mye ny informasjon. Samtidig er det ikke utenkelig at informasjon ble utelatt i 1982, som kan dukke opp i disse arkivene.

¹⁸⁰ Per M. Norheim-Martinsen, "Nye trusler endrer lite i norsk forsvarspolitik " *Internasjonal politikk* 72, no. 3 (2015).

Bibliografi

Utrykte kilder

- Etterretningsrapport 3/69, Sovjetisk aktivitet i grenseområdet juni 1968, 1968.
RA/RAFA-1942/1/D/Da/L1022a,
RA/S-1005/D/Db/L0295, Notater fra Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet om samtaler med diplomater 1966-1971
RA/S-6794/D/Da/Daa/L0643, Verdenspolitikk. Nordisk samarbeid, konferanser og avtaler. 1968-1969
RA/S-6794/D/Da/Dab/L1657, Norges politikk. Diverse. 1960-1969
RA/S-6794/D/Da/Dab/L1660, Norges politikk. Diverse. 1960-1969
RA/S-6794/D/Da/Dab/L1661, Norges politikk. Diverse. 1960-1969
RA/S-6794/D/Da/Dab/L1668, Norges politikk. Norges politiske forhold til fremmede land i sin alminnelighet, 1961-1969
RA/S-6794/D/Da/Dae/L0029, Norges politikk. Norges politiske forhold til fremmede land i sin alminnelighet, 1963-1964
RA/S-6794/D/Da/Daf/L0028, Forsvar. Norge: Diverse, 1960-1968

Trykte kilder

- "Borten: Ren Maktpolitikk Bak Sovjets Handlinger." *Aftenposten* (Oslo), 16. oktober 1968.
Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite. *Møte 22. August, Orientering Om Situasjonen I Tsjekkoslovakia*, 1968.
———. *Møte Den 10. Juni 1968, Redegjørelse Av Forsvarsminister Grieg Tidemand Om Situasjonen Ved Grensen Mot Sovjet*, 1968.
———. *Møte, 23. Oktober, Redegjørelse Av Utenriksminister Lange Og Cuba-Situasjonen*, 1962.
"Hvor Ville Vi Stått Uten Forsvarsallianse I Vest?". *Aftenposten* (Oslo), 26. august 1968.
Innst. S. Nr. 190. 1950-51. *Innstilling Fra Den Utvidede Utenriks- Og Konstitusjonskomité Om St. Prp. Nr. 122*, 1950.
Innst. S. Nr. 273. 1967-68. *Innstilling Fra Forsvarskomiteen Om St. Meld. Nr. 37*, 1968.
Komunistická strana Československa. *The Action Programme of the Czechoslovak Communist Party, Prague, April 1968*. Nottingham 1970.
St. meld. nr. 26. 1957-58. *Om Samarbeid Innen Atlanterhavspaktens Organisasjon I 1957*, 1958.
St. meld. nr. 32. 1945-46. *Plan for En Første Reising Av Norges Forsvar*, 1945.
St. meld. nr. 37. 1967-68. *Hovedretningslinjer for Forsvarets Organisasjon Og Virksomhet I Tiden 1969-1973*, 1968.
St. meld. nr. 84. 1962-63. *Hovedretningslinjer for Forsvarets Organisasjon Og Virksomhet I Tiden 1964-68*, 1963.
St. prp. nr. 1. 1968-69. *Den Kongelige Proposisjon Om Statsbudsjettet for Budsjett-Terminen 1. Januar - 31. Desember 1969*, 1968.
St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 7. 1968-69. *Om Visse Justeringer I Forsvarsprogrammet 1969-73 Og Om En Økning Av Bestillingsfullmaktene for 1969*, 1968.
St. prp. nr. 122. 1950-51. *Om Ekstraordinære Tiltak for Å Øke Utbyggingen Av Norges Forsvarsberedskap*, 1950.
Stortingstidende 28-34. 1957-58. *Utenrikspolitisk Redegjørelse Av Utenriksministeren*, 1958.
Stortingstidende 172-97. 1948-49. *Redegjørelse Fra Utenriksministeren (Lange) Om Avslutningen Av Forhandlingene Om Et Nordisk Forsvarsforbund*, 1949.
Stortingstidende 358-365. 1968-69. *Utenrikspolitisk Redegjørelse Av Utenriksministren, 24. Oktober 1968*.
Stortingstidende 385-464. 1968-69. *Utenriksministerens Utenrikspolitiske Redegjørelse I Stortingets Møte Den 24. Oktober 1968*, 1968.
Stortingstidende 1366-1413. 1968-69. *Budsjett-Innst. S. Nr. 7 Tillegg Nr. 1, Jfr. St. Prp. Nr. 1. Tillegg Nr. 7*, 1968.
Stortingstidende 4568-4640. 1967-68. *Til Innst. S. Nr. 273, Jfr. St. Meld. Nr. 37*, 1968.

Litteratur

- (Red.) Eirin R. Mahan, and Jeffery A. Larsen. "Evolution of the Secretary of Defense in the Era of Massive Retaliation, Charles Wilson, Neil McElroy, and Thomas Gates, 1953-1961." Cold war foreign policy series, special study 3. (2012).
https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/special_studies/SpecStudy3.pdf.
- Bischof, Günter, Stefan Karner, and Peter Ruggenthaler. "Introduction." Chap. 1 I *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, edited by Günter Bischof, Stefan Karner and Peter Ruggenthaler, 3-34. Lanham, Md: Lexington 2010.
- Bjerga, Kjell Inge. *Forsvarspolitik og Forvaltningspolitikk? Organisering, Reformer og Militæreksjesjonalisme I Forsvarets Sentrale Ledelse Mellom 1940 Og 2003*. PhD, University of Bergen, 2014.
- Bruøygaard, Terje. *Først Sikkerhetsstrategi, Deretter Forsvarskonsept*. Updated 04.02., 2020, <https://www.prosjektutsyn.no/forst-sikkerhetsstrategi-deretter-forsvarskonsept/>.
- Crockatt, Richard. *The Fifty Years War: The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991*. London: Routledge 2002.
- Eriksen, Knut Einar, and Stein Bjørlo. "I Fellesforsvaret." I *Forsvaret, Fra Leidang Til Totalforsvar*, edited by Mette Moland, 128-241. Aurskog: Gyldendal undervisning, 1999.
- Gaddis, John Lewis. *Den Kalde Krigen*. Translated by Carsten Carlsen. Oslo: Forlaget Historie & Kultur AS, 2007.
- Gjelsten, Roald. "Sjøforsvarets Historie 1960-2010 - En Kortversjon: Fra Kald Krig Til Internasjonale Krigsoperasjoner Og Ressursforvaltning." *Sikkerhetspolitisk bibliotek* no. 5 (2010).
- Heimann, Mary. *Czechoslovakia, the State That Failed*. New Haven: Yale University Press, 2009.
- Holtmark, Sven G., red. *Naboer I Frykt Og Forventning, Norge Og Russland 1917-2014*. Oslo: Pax forlag, 2015.
- Håkenstad, Magnus. "Den Væpnede Dugnaden - Totalforsvaret under Den Kalde Krigen." I *Det Nye Totalforsvaret*, edited by Per M. Norheim-Martinsen, 25-40. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2019.
- Kissinger, Henry. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster 1994.
- Kramer, Mark. "The Prague Spring and the Soviet Invasion in Historical Perspective." Chap. 2 I *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, edited by Günter Bischof, Stefan Karner and Peter Ruggenthaler, 35-58. Lanham, Md: Lexington, 2010.
- Kvande, Lise, and Nils Naastad. *Hva Skal Vi Med Historie? Historiedidaktikk I Teori Og Praksis* Oslo Universitetsforlaget 2013.
- Larsen, Øyvind Stranna. *Som En Fiende Mot Norge, Den Sovjetiske Oppmarsjen Mot Norsk Grense I Juni 1968*. Kongsberg: Sunnegrenda forlag, 2018.
- . "Øvelse Sever 1968: Største Sovjetisk/Russiske Marineøvelse Utenfor Norge Til Nå?". *Norsk militært tidsskrift* 189, no. 1 (2020).
- Lund, Erik. *Historiedidaktikk, En Håndbok for Studenter Og Lærere, 5. Utgave*. Oslo: Universitetsforlaget 2016.
- Maaø, Ole Jørgen. *Vitenskap for Politikk? Systemgruppen Ved Forsvarets Forskningsinstitutt Og Norsk Forsvarspolitik Fra 1950 Til 1980*. Instituttet for historiske studier, NTNU, 2014.
- Melve, Leidulf, and Teemu Ryymin, eds. *Historikerens Arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Norheim-Martinsen, Per M. "Nye Trusler Endrer Lite I Norsk Forsvarspolitik ". *Internasjonal politikk* 72, no. 3 (2015): 403-11.
- Oma, Ida Maria. "Natos Byrdefordelingsdebatt Og Norske Alliansbidrag." *Internasjonal politikk* 77, no. 1 (2019): 71-83.
- Pharo, Helge. "Den Norske Fredstradisjonen - Et Forskningsprosjekt." *Historisk tidsskrift* 84, no. 2 (2005): 239-55.
- Riste, Olav. *Norway's Foreign Relations - a History*. Oslo: Universitetsforlaget, 2004.
- Sandberg, Magnus Henrik. *Reform, Intervensjon, Normalisering: Norske Reaksjoner På Dramaet I Tsjekkoslovakia 1968*. Hovedoppgave i historie Universitetet i Oslo, 2003.
- Saxi, Håkon Lunde. "Landmilitærets Krisehåndtering." I *Mellom Fred Og Krig: Norsk Militær Krisehåndtering* edited by Anders Kjølberg and Tormod Heier, 112-25. Oslo: Universitetsforlaget 2013.

- Shadrin, Nicholas George. *Development of Soviet Maritime Power*. Doctor of Philosophy, The George Washington University 1972.
- Skogrand, Kjetil. *Allierte I Krig Og Fred*. Norsk Forsvarshistorie Bd. 4 1940-1970. Bergen: Eide, 2004.
- Skogrand, Kjetil, and Rolf Tamnes. *Fryktens Likevekt, Atombomben, Norge Og Verden*. Oslo Tiden Norsk Forlag, 2001.
- Tamnes, Rolf. "Et Lite Land I Stormaktspolitikken." *Internasjonal politikk* 72, no. 3 (2015): 384-93.
- . *Nato's Og Norges Reaksjoner På Tsjekkoslovakia-Krisen 1968*. Oslo: Forsvarets høgskole, Forsvarshistorisk forskningscenter 1982.
- . "Småstatsrealisme I 70 År." *Internasjonal politikk* 77, no. 1 (2019): 49-59. <https://doi.org/https://doi.org/10.23865/intpol.v77.1617>.
- . *Svensk Og Finsk Reaksjon På Tsjekkoslovakia-Krisen 1968: Sikkerhetspolitiske Utfordringer Og Muligheter*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo, 1978.
- Tamnes, Rolf, and Knut Einar Eriksen. "Norge Og Nato under Den Kalde Krigen." I *Nato 50 År: Norsk Sikkerhetspolitikk Med Nato Gjennom 50 År* edited by Chris Prebensen and Nils Skarland. Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteè 1999.
- Utdanningsdirektoratet. *Læreplan I Historie - Fellesfag I Studieforberevende Utdanningsprogram (His01-03)*, 2020.
- Valenta, Jiri. *Soviet Intervention in Czechoslovakia 1968, Anatomy of a Decision* Revised and expanded edition ed. London: The Johns Hopkins University Press, 1991.

